

DE VULGARI ELOQUENTIA

LIBER PRIMUS

1

(1) Cum neminem ante nos de vulgaris eloquentie doctrina quicquam inveniamus tractasse atque talem scilicet eloquentiam penitus omnibus necessariam videamus, cum ad eam non tantum viri, sed etiam mulieres et parvuli nitantur, in quantum natura permittit, volentes discretionem aliquantulum lucidare illorum, qui tanquam ceci ambulant per plateas plerumque anteriora posteriora putantes, Verbo aspirante de celis locutioni vulgarium gentium prodesse temptabimus, non solum aquam nostri ingenii ad tantum poculum haurientes, sed accipiendo vel compilando ab aliis potiora miscentes, ut exinde potionare possimus dulcissimum ydromellum.

¹ Dante zde ohlašuje „novost“ tématu svého díla, což ovšem nelze brát doslovně, jedná se totiž o topos, srv. např. Dante, *Mon.* I,1,4–5; viz též antické rétorické spisy *Rhet. ad Her.* I,4,7; Cicero, *De inv.* I,16,23. O exordiální topice viz E. R. Curtius, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998, str. 98 nn.

² O tom, že jazyk je dán i malým dětem, srv. *Ž* 8,3; *Mdr* 10,21.

³ „Obecným lidem“ jsou zde myšleni lidé znalí jazyka lidu, ale nikoli jazyka učenců, tj. latiny; srv. Dante, *Conv.* I,9,5: *volgari e non litterati*.

⁴ V orig. *discretio*, které Dante definuje v *Conv.* I,11,3–4: *Si come la parte sensitiva dell'anima ha suoi occhi, colli quali aprende la differenza delle cose in quanto elle sono di fuori colorate, così la parte raziona-*

O RODNÉM JAZYCE

KNIHA PRVNÍ

1

(1) Protože jsme neobjevili nikoho, kdo by se před námi zabýval teorií rodného jazyka,¹ a protože vidíme, že tento jazyk je pro všechny velmi potřebný – vždyť se jej snaží pěstovat nejen muži, ale i ženy a děti,² nakolik jim to jejich přirozené nadání dovoluje –, pokusíme se za přispění Slova z nebes prospět jazyku obecného lidu:³ chceme totiž zjasnit rozlišovací schopnost⁴ těch, kteří bloudí jako slepí po ulicích,⁵ pletouce si přitom, co je vpředu a co vzadu. Do tohoto objemného poháru vlijeme nejen vodu našich schopností, ale přejímající a vybírající i od jiných autorů přimícháme do něho i něco silnějšího, abychom pak z něho mohli rozlévat tu nejsladší medovinu.

le ha suo occhio, collo quale aprende la differenza delle cose in quanto sono ad alcuno fine ordinate: e questo è la discrezione. E si come colui che è cieco delli occhi sensibili va sempre secondo che li altri..., così colui che è cieco dell'occhio della discrezione va sempre secondo che li altri giudicando lo male e lo bene. („Stejně jako smyslová část duše má oči, pomocí kterých zjišťuje rozdíly ve věcech, neboť ty jsou z vnějšku barevné, tak i její rozumová část má svůj zrak, kterým zjišťuje rozdíly ve věcech, nakolik jsou uspořádány podle jistého záměru, a to je schopnost úsudku. A stejně jako ten, kdo je zbaven smyslových očí, jde vždy tam, kam ostatní...; tak i ten, kdo je zbaven zraku úsudku, posuzuje vždy podle ostatních, co je špatné a co dobré.“) Srv. též Tomáš Akvinský, *In Arist. Eth.* III,13,7.

⁵ Srv. *Pl* 4,14; *Iz* 9,2.

(2) Sed quia unamquamque doctrinam oportet non probare, sed suum aperire subiectum, ut sciatur, quid sit, super quod illa versatur, dicimus celeriter actendentes, quod vulgarem locutionem appellamus eam, qua infantes assuefiunt ab assistentibus, cum primitus distinguere voces incipiunt; vel, quod brevius dici potest, vulgarem locutionem asserimus, quam sine omni regula nutricem imitantes accipimus. (3) Est et inde alia locutio secundaria nobis, quam Romani gramaticam vocaverunt. Hanc quidem secundariam Greci habent et alii, sed non omnes; ad habitum vero huius pauci perveniunt, quia non nisi per spatium temporis et studii assiduitatem regulamur et doctrinamur in illa.

(4) Harum quoque duarum nobilior est vulgaris: tum quia prima fuit humano generi usitata; tum quia totus orbis ipsa perfruitur, licet in diversas prolationes et vocabula sit divisa; tum quia naturalis est nobis, cum illa potius artificialis existat.

Et de hac nobiliori nostra est intentio pertractare.

2

(1) Hec est nostra vera prima locutio. Non dico autem „nostra“, ut et aliam sit esse locutionem quam hominis, nam eorum, que sunt omnium, soli homini datum est loqui, cum solum sibi necessarium fuerit. (2) Non angelis, non inferioribus animalibus necessarium fuit loqui, sed nequicquam datum fuisset eis, quod nempe facere natura aborret.

⁶ V orig. *distinguere voces*, což může být interpretováno také jako „rozlišovat slova“.

⁷ Termínu *locutio gramatica*, „gramatický jazyk“, je zde užito patrně v obecném významu „literární spisovný jazyk“, svázaný pevnými pravidly (srv. *De vulg. eloq.* I,9,11), kterému se člověk učí až druhotně ve škole. V konkrétním významu slovem *gramatica* označuje Dante jazyk latinský (srv. např. Dante, *Conv.* III,2,18).

⁸ Latinský termín *prolatio* lze chápat také ve smyslu morfologickém jako „zakončení“, tj. koncovky a přípony; srv. *De vulg. eloq.* I,6,4.

(2) Ale poněvadž každá nauka má svůj předmět spíše zpřístupnit než dokazovat, aby se ukázalo, v čem spočívá, řekněme bez okolků, že rodnou mluvou nazýváme tu, které se nemluvnata učí od svých opatrovníků, když začínají vydávat artikulované zvuky;⁶ neboli, stručně řečeno, za rodnou mluvu považujeme tu, kterou přijímáme, když napodobujeme svou chůvu, aniž přitom dbáme jakýchkoli pravidel. (3) Potom je tu další, pro nás druhotný jazyk, který Římané nazvali gramatickým.⁷ Takový jazyk mají i Řekové a mnozí jiní, ale ne všichni; málokdo si ho totiž osvojí, neboť do něj lze proniknout a zvládnout jeho pravidla pouze dlouhodobým usilovným studiem.

(4) Z uvedených dvou jazyků je ušlechtilejší jazyk rodný, a to předně proto, že byl lidským rodem užíván jako první, dále proto, že ho užívá celý svět, třebaže je rozdělen na různé druhy podle výslovnosti⁸ a výrazů, a konečně proto, že je pro nás přirozený, zatímco jazyk gramatický je spíše umělý.⁹

Naším záměrem je pojednat právě o tomto ušlechtilejším jazyce.

2

(1) Právě to je náš první skutečný jazyk. „Náš“ však neříkám¹⁰ proto, že by existoval i jiný jazyk než lidský; schopnost mluvit byla totiž ze všech tvorů dána jedině člověku, protože jen pro něj to bylo nezbytné. (2) Ani andělé, ani nižší živočichové mluvit nepotřebovali, ba tento dar by pro ně byl dokonce zbytečný, a toho se příroda hledí vyvarovat.¹¹

⁹ Tato teorie odpovídá scholastickému názoru, že výše stojí to, co je přirozené, než to, co bylo vytvořeno uměle, srv. např. Tomáš Akvinský, *Summa theol.* 1^a II^{ae},49,2, c: *semper enim, quod naturalius est, prius est* („neboť vždy je dříve to, co je přirozenější“). Srv. též Dante, *Comm. Inf.* XI,97 nn.

¹⁰ Dante výjimečně užívá 1. os. sg., což při překladu respektujeme.

¹¹ K tomu, že příroda nečiní nic bezúčelně, srv. např. Aristotelés, *Pol.* I,20,1253a; *De an.* III,9,432b.

(3) Si etenim perspicaciter consideramus, quid cum loquimur intendamus, patet, quod nichil aliud quam nostre mentis enucleare aliis conceptum. Cum igitur angeli ad pandendas gloriosas eorum conceptiones habeant promptissimam atque ineffabilem sufficientiam intellectus, qua vel alter alteri totaliter innotescit per se, vel saltim per illud fulgentissimum speculum, in quo cuncti representantur pulcerrimi atque avidissimi speculantur, nullo signo locutionis indiguisse videntur. (4) Et si obiciatur de hiis, qui corruerunt spiritibus, dupliciter responderi potest: primo, quod cum de hiis, que necessaria sunt ad bene esse, tractemus, eos preterire debemus, cum divinam curam perversi expectare noluerunt; vel, secundo et melius, quod ipsi demones ad manifestandam inter se perfidiam suam non indigent, nisi ut sciat quilibet de quolibet, quia est et quantus est. Quod quidem sciunt, cognoverunt enim se invicem ante ruinam suam.

(5) Inferioribus quoque animalibus, cum solo nature instinctu ducantur, de locutione non oportuit provideri, nam omnibus eiusdem speciei sunt iidem actus et passionem, et sic possunt per proprios alienos cognoscere. Inter ea vero, que diversarum sunt specierum, non solum non necessaria fuit locutio, sed prorsus dampnosa fuisset, cum nullum amicabile commercium fuisset in illis.

(6) Et si obiciatur de serpente loquente ad primam mulierem vel de asina Balaam, quod locuti sint, ad hoc respondemus, quod angelus in illa et dyabolus in illo taliter operati sunt, quod ipsa animalia moverunt organa sua, sic ut vox inde resultav(er)it distincta tanquam vera locutio; non quod aliud esset asine illud quam rudere nec quam sibilare serpenti. (7) Si vero contra argumentetur quis de eo, quod Ovidius dicit in quinto *Metamorphoseos* de picis loquentibus, dicimus, quod hoc figurate dicit, aliud in-

¹² Podle A. Mariga (*De vulg. eloq.*, str. 12, pozn. 12) představuje ono zrcadlo Boha, kterého andělé bezprostředně nahlížejí, a tím poznávají nejen vše ostatní, ale i sebe navzájem. Srv. též Dante, *Comm.*, Par. XV,61–63.

¹³ Část andělů, vedená Luciferem, se vzbouřila ihned po stvoření, srv. též Dante, *Comm.*, Par. XIX,48.

(3) Zamyslíme-li se důkladně nad tím, o co usilujeme, když mluvíme, zjistíme, že tím nesledujeme nic jiného než sdělit své myšlenky ostatním. Andělé, jak se zdá, žádné řečové znaky nepotřebují, protože ke sdělování svých skvělých myšlenek mají velmi pohotovou a slovy nepostižitelnou duševní schopnost, díky níž jsou jeden druhému známi již tím, že jsou, nebo alespoň skrze ono lesklé zrcadlo, v němž se všichni jeví svrchovaně krásnými a v němž se dychtivě shlížejí.¹² (4) Na případné námitky stran padlých andělů můžeme odpovědět dvojím způsobem: za prvé, že je musíme nechat stranou, neboť zatímco my se zabýváme tím, co je nutné pro dobro, oni ve své zvrácenosti nechtěli vyčkat Boží prozřetelnosti;¹³ a za druhé – a to lépe –, že k tomu, aby jeden druhému ukázali svou věrolomnost, potřebují tito démoni jeden o druhém vědět jen to, že existuje a jaký je. A to samozřejmě vědí: vždyť se vzájemně poznali již před svým pádem.

(5) Ani nižší živočichové, vzhledem k tomu, že se řídí pouze přirozeným pudem, nemuseli být vybaveni řečí; jsou-li téhož druhu, jednají stejně a mají stejné prožitky, a tak mohou prostřednictvím sebe sama poznat druhé. A mezi jedinci odlišných druhů jazyk nejenže nebyl nutný, ba byl by býval dokonce škodlivý, poněvadž mezi nimi nebyl žádný přátelský kontakt.

(6) A pokud by někdo namítl, že had, který oslovil první ženu,¹⁴ nebo Bileáмова oslice¹⁵ přece mluvili, odpovíme mu, že v oslici anděl a v hadovi ďábel způsobili,¹⁶ že zvířata rozhýbala své orgány do takřka artikulovaných zvuků, podobných skutečné řeči; to neznamena, že by hlas oslice byl něčím jiným než hýkáním a hlas hada něčím jiným než syčením. (7) Kdyby však někdo oponoval tím, co říká Ovidius v páté knize *Proměn* o mluvících strakách,¹⁷ namítneme, že to řekl obrazně, přičemž měl na mysli

¹⁴ Srv. *Gn* 3,1–5.

¹⁵ Srv. *Nu* 22,23–33.

¹⁶ Jedná se o obecnou interpretaci, srv. např. Augustin, *De Gen. ad lit.* XI,27; 29.

¹⁷ Srv. Ovidius, *Metam.* V,294–299; 677–678.

telligens. Et si dicatur, quod pice adhuc et alie aves locuntur, dicimus, quod falsum est, quia talis actus locutio non est, sed quedam imitatio soni nostre vocis, videlicet quod nituntur imitari nos, in quantum sonamus, sed non in quantum loquimur. Unde si expresse dicenti „pica“ resonaret etiam „pica“, non esset hoc nisi representatio vel imitatio soni illius, qui prius dixisset.

(8) Et sic patet soli homini datum fuisse loqui. Sed quare necessarium sibi foret, breviter pertractare conemur.

3

(1) Cum igitur homo non nature instinctu, sed ratione moveatur, et ipsa ratio vel circa discretionem vel circa iudicium vel circa electionem diversificetur in singulis adeo, ut fere quilibet sua propria specie videatur gaudere per proprios actus vel passionem, ut brutum animal, neminem alium intelligere opinamur. Nec per spiritualem speculationem – ut angelum – alterum alterum introire contingit, cum grossitie atque opacitate mortalis corporis humanus spiritus sit obtentus. (2) Oportuit ergo genus humanum ad comunicandas inter se conceptiones suas aliquod rationale signum et sensuale habere, quia cum de ratione accipere habeat et in rationem portare, rationale esse oportuit, cumque de una ratione in aliam nichil deferri possit nisi per medium sensuale, sensuale esse oportuit. Quare si tantum rationale esset, pertransire non posset, si tantum sensuale, nec a ratione accipere nec in rationem deponere potuisset.

(3) Hoc equidem signum est ipsum subiectum nobile, de quo loquimur: nam sensuale quid est, in quantum sonus est, rationale vero, in quantum aliquid significare videtur ad placitum.

4

(1) Soli homini datum fuit, ut loqueretur, ut ex premissis manifestum est. Nunc quoque investigandum esse existimo, cui hominum primum locutio data sit et quid primitus locutus fuerit

něco jiného. Řekne-li někdo, že i dnes straky a jiní ptáci mluví, odpovíme, že se mýlí, neboť to, co ptáci vydávají, není řeč, nýbrž jakási nápodoba zvuku našeho hlasu, neboli že se snaží napodobit námi vydávané zvuky, ale nikoli naši řeč. Proto kdyby někdo zřetelně vyslovil „straka“ a ozvěnou by taktéž zaznělo „straka“, jednalo by se o pouhé opakování či o nápodobu onoho hlasu.¹⁸

(8) Z toho je jasné, že mluvit bylo dáno jedině člověku. Ve stručnosti se teď pokusíme vyložit, proč to pro něj bylo nezbytné.

3

(1) Protože se člověk neřídí přirozeným pudem, nýbrž rozumem, a rozum sám, ať jde o schopnost rozlišovat nebo o názory či vůli, se u jednotlivců liší tak, až to vypadá, že si takřka každý zakládá na tom, že je sám o sobě druhem, domníváme se, že na rozdíl od zvířat žádný člověk neporozumí jinému skrze vlastní jednání a prožitky. A ani se jeden nemůže vcítit do druhého pomocí duchovního nahlížení jako anděl, neboť lidský duch se ukrývá v těžkopádném a neprůhledném smrtelném těle. (2) Bylo tudíž nutné, aby lidský rod měl pro vzájemné sdělování myšlenek nějaký znak, rozumový i smyslový zároveň: rozumový proto, aby mohl z rozumu čerpat a rozumu dávat, a smyslový proto, že od jednoho rozumu k druhému nelze nic přenášet jinak než prostřednictvím smyslů. Proto pokud by byl čistě rozumový, nemohl by se přenášet, a pokud by byl čistě smyslový, nemohl by ani z rozumu čerpat, ani rozumu předávat.

(3) A právě tento znak je oním vznešeným námětem, o němž hovoříme: je totiž smyslový, neboť je to zvuk, a je rozumový, neboť ať označuje cokoli, označuje to podle naší vůle.

4

(1) Z předešlého vyplývá, že mluvit bylo dáno jedině člověku. Domnívám se, že nyní je třeba vypátrat, komu z lidí bylo poprvé

¹⁸ Srv. Dante, *Conv.* III,7,9.

et ad quem et ubi et quando nec non et sub quo ydiomate primiloquium emanavit.

(2) Secundum quidem quod in principio loquitur *Genesis*, ubi de primordio mundi Sacratissima scriptura pertractat, mulierem invenitur ante omnes fuisse locutam, scilicet presumptuosissimam Evam, cum dyabolo sciscitanti respondit: „De fructu lignorum, que sunt in paradiso, vescimur. De fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, precepit nobis Deus, ne comederemus nec tangeremus, ne forte moriamur“. (3) Sed quanquam mulier in Script(ur)is prius inveniatur locuta, rationabilius tamen est, ut hominem prius locutum fuisse credamus, et inconvenienter putatur tam egregium humani generis actum non prius a viro quam a femina proflu(x)isse. Rationabiliter ergo credimus ipsi Ade prius datum fuisse loqui ab Eo, qui statim ipsum plasmaverat.

(4) Quid autem prius vox primi loquentis sonaverit? Viro sane mentis in promptu esse non titubo ipsum fuisse, quod Deus est, scilicet *El*, vel per modum interrogationis, vel per modum responsionis. Absurdum atque rationi videtur orrificum ante Deum ab homine quicquam nominatum fuisse, cum ab ipso et in ipsum factus fuisset homo. Nam sicut post prevaricationem humani generis quilibet exordium sue locutionis incipit ab „heu“, rationabile est, quod ante, qui fuit, inciperet a gaudio; et cum nullum gaudium sit extra Deum, sed totum in Deo et ipse Deus totus sit gaudium, consequens est, quod primus loquens primo et ante omnia dixisset „Deus“.

(5) Oritur et hinc ista questio, cum dicimus superius per viam responsionis hominem primum fuisse locutum: si responsio fuit ad Deum? Nam si ad Deum fuit, iam videretur, quod Deus lo-

¹⁹ Gn 3,2–3.

²⁰ Dante zcela opomíná pasáž, v níž Adam dává jména zvířatům (Gn 2,19–20), jakož i tu, kde vyjadřuje radost nad stvořením Evy (Gn 2,23). P. V. Mengaldo (pozn. 1, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 42) se domnívá, že toto „opominutí“ bylo úmyslné, a to proto, že promluva Evy s hadem byla prvním dialogem; podle Danta mluvíme proto, abychom sdělili své myšlenky, řeč tedy spočívá v dialogu.

umožněno promluvit, co, kde, kdy a komu řekl jako první, a také v jakém jazyce první slova pronesl.

(2) Podle toho, co říká kniha *Genesis* na začátku, kde Písmo svaté pojednává o vzniku světa, zjišťujeme, že jako první promluvila žena, totiž ta tuze opovážlivá Eva, když ďáblovi, který na ní vyzvídal, odvětila: „Plody ze stromů v zahradě jíst smíme. Jen o plodech ze stromu, který je uprostřed zahrady, Bůh řekl: ‘Nejezte z něho, ani se ho nedotkněte, abyste nezemřeli.’“¹⁹

(3) Ale i když podle Písma nejdříve promluvila žena, přesto je logičtější se domnívat, že jako první promluvil muž, a je nepatříčné si myslet, že počín pro lidský rod tak významný vzešel dříve od ženy než od muže.²⁰ V souladu s rozumem tudíž věříme, že Ten, kdo stvořil Adama, dal vzápětí na to právě jemu promluvit jako prvnímu.

(4) Co však nejdříve vyslovil hlas toho, kdo promluvil jako první? Každému, kdo má zdravou mysl, je nepochybně jasné, že to bylo slovo, které znamená „Bůh“, totiž *El*,²¹ a to buď ve formě otázky, nebo odpovědi. Zdá se absurdní a rozumu odporující, že by člověk pojmenoval cokoli jiného dříve než Boha, neboť byl stvořen právě jím a pro něho.²² Je totiž logické,²³ že tak jako po vzpouře lidského rodu začíná každý člověk svůj proslov povzdechem „ach“, tak ten, kdo žil před ní, začínal radostně; a protože žádná radost neexistuje mimo Boha, ale všechna je v Bohu a sám Bůh je veškerá radost, plyne z toho, že první mluvčí řekl jako první a dříve než všechno ostatní právě „Bůh“.

(5) Vzhledem k tomu, že jsme dříve uvedli, že první člověk promluvil formou odpovědi, vyvstává tu jedna otázka: odpovídal snad Bohu? Pokud ano, pak by se zdálo, že nejprve promluvil

²¹ V *Komedii* však Dante tvrdí, že Bůh byl původně nazýván *I*, teprve později *El*; srv. Dante, *Comm. Par.* XXVI,134–136.

²² Srv. Ř 11,36; Ko 1,16.

²³ Latinský termín *rationabile* zde překládáme adjektivem „logické“ ve smyslu logického vyplývání.

cutus extitisset, quod contra superius prelibata videtur insurgere. (6) Ad quod quidem dicimus, quod bene potuit respondisse Deo interrogante nec propter hoc Deus locutus est ipsa, quam dicimus locutionem. Quis enim dubitat, quicquid est ad Dei nutum esse flexibile, quo quidem facta, quo conservata, quo etiam gubernata sunt omnia? Igitur cum ad tantas alterationes moveatur aer imperio nature inferioris, que ministra et factura Dei est, ut tonitrua personet, ignem fulgoret, aquam gemat, spargat nivem, grandines lancinet, nonne imperio Dei movebitur ad quedam sonare verba ipso distinguente, qui maiora distinxit? Quid ni?

(7) Quare ad hoc et ad quedam alia hec sufficere credimus.

5

(1) Opinantes autem non sine ratione, tam ex superioribus quam inferioribus sumpta, ad ipsum Deum primitus primum hominem direxisse locutionem, rationabiliter dicimus ipsum loquentem primum, mox postquam afflatus est ab animante Virtute, incunctanter fuisse locutum. Nam in homine sentiri humanius credimus quam sentire, dummodo sentiatur et sentiat tanquam homo. Si ergo Faber ille atque perfectionis Principium et Amator afflando primum nostrum omni perfectione complevit, rationabile nobis apparet nobilessimum animal non ante sentire quam sentiri cepisse.

(2) Si quis vero fatetur contra obiciens, quod non oportebat illum loqui, cum solus adhuc homo existeret et Deus omnia sine verbis archana nostra discernat etiam ante quam nos, cum illa

²⁴ Tj. že jazyk byl dán pouze člověku, což Dante dokazuje v předcházející kapitole.

²⁵ V orig. *ipso distinguente, qui maiora distinxit*. Dante používá slovesa *distinguere* ve dvojím významu, jednak jako „artikulovat“ (I,1), jednak jako „oddělovat, odlišovat“.

²⁶ Obraz Boha jakožto První síly najdeme i v *Komedii* (Dante, *Comm. Par.* XXVI,83–84).

Bůh, což odporuje výše řečenému.²⁴ (6) Na to ovšem namítneme, že člověk mohl docela dobře odpovědět na otázku Boha, a že Bůh proto ještě nemusel mluvit tím, čemu my říkáme jazyk. Pochybuje snad někdo o tom, že vše se povolně sklání na pokyn Boha, který vše tvoří, zachovává a také ovládá? Když se tedy vzduch na povel nižší přírody, která je služebnicí a výtvořem Božím, pohybuje tak, aby vyvolal takové změny, že burácejí hromy, žhnou blesky, šumí déšť, sype se sníh či padají kroupy, cožpak by se nerozechvěl na příkaz Boží, aby dal zaznít slovům, jež rozlišil Ten, který oddělil i mnohem větší věci?²⁵ Proč ne?

(7) Věříme, že k této i k některým dalším otázkám postačí, co jsme uvedli.

5

(1) Vzhledem k tomu, co jsme již řekli a co uvedeme níže, předpokládáme, že se první člověk svými prvními slovy obrátil právě k Bohu. Je tudíž ve shodě s rozumem říci, že první mluvčí promluvil bezprostředně poté, co mu Živoucí síla vdechla život.²⁶ Domníváme se totiž, že pro člověka je příznačnější být vnímán než vnímat, za předpokladu, že je vnímán a vnímá jako člověk.²⁷ Jestliže tedy Stvořitel, Princip dokonalosti a Zdroj lásky,²⁸ naplnil svým dechem prvního z nás veškerou dokonalostí, považujeme za logické, že nejušlechtilejší z živých bytostí nezačala vnímat, dokud nebyla sama vnímána.

(2) Kdyby snad někdo namítl, že nebylo nutné, aby člověk mluvil, protože byl do té doby sám a Bůh zná všechna naše tajemství i beze slov, a dokonce dříve než my sami,²⁹ odpovíme s onou úctou, kterou je třeba zachovávat, pronášíme-li soudy

²⁷ Smyslové vnímání (*sentire*) je vlastní jak lidem, tak nižším živočichům, pouze člověk však prostřednictvím smyslů dochází k rozumovému poznání, pouze v lidské mysli se tvoří myšlenky a pojmy.

²⁸ Snad se zde jedná o narážku na sv. Trojici: Stvořitel (Bůh Otec), Princip dokonalosti (Bůh Syn) a Zdroj lásky (Duch svatý).

²⁹ Srv. Dante, *Comm. Par.* XV,62–63.

reverentia dicimus, qua uti oportet, cum de eterna Voluntate aliquid iudicamus, quod licet Deus sciret, immo presciret (quod idem est quantum ad Deum) absque locutione conceptum primi loquentis, voluit tamen et ipsum loqui, ut in explicatione tante dotis gloriaretur Ipse, qui gratis dotaverat. Et ideo divinitus in nobis esse credendum est, quod in actu nostrorum effectuum ordinato letamur.

(3) Et hinc penitus elicere possumus locum illum, ubi effutita est prima locutio, quoniam, si extra paradisum afflatus est homo, extra, si vero intra, intra fuisse locum prime locutionis concivimus.

6

(1) Quoniam permultis ac diversis ydiomatibus negotium exercitatur humanum, ita quod multi multis non aliter intelligantur verbis quam sine verbis, de ydiomate illo venari nos decet, quo vir sine matre, vir sine lacte, qui nec pupillarem etatem nec vidit adultam creditur usus.

(2) In hoc, sicut etiam in multis aliis, Petramala civitas amplissima est et patria maiori parti filiorum Adam. Nam quicumque tam obscene rationis est, ut locum sue nationis delitiosissimum credat esse sub sole, hic etiam pre cunctis proprium vulgare licetur, id est maternam locutionem, et per consequens credit ipsum fuisse illud, quod fuit Ade. (3) Nos autem, cui mundus est

³⁰ Tj. jsou-li důsledky našeho konání, které vychází z našich schopností, v souladu s řádem, neboli využíváme-li našich, tj. lidských schopností (a Dante zde má na mysli zřejmě především jazyk), jimiž nás obdařil Bůh, k tomu, k čemu byly určeny. Srv. P. V. Mengaldo, pozn. 5, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 48.

³¹ Dante zde vychází z předpokladu, že člověk promluvil bezprostředně po svém stvoření (srv. *De vulg. eloq.* I,5,1). V otázce místa Adamova stvoření převládal názor, že byl stvořen mimo pozemskou rajskou zahradu. Srv. např. Ambrož z Milána, *De parad.* IV,24.

o Věčné vůli, že i když Bůh znal, ba předem znal (což je totéž, pokud jde o Boha) beze slov myšlenku prvního mluvčího, přece chtěl, aby člověk mluvil, a to proto, aby vyprávěním o tak velickém obdarování velebil Toho, kdo jej bez zásluhy obdaroval. Proto také musíme věřit, že je nám Bohem dána radost, kterou pocíujeme, uplatňujeme-li řádně své schopnosti.³⁰

(3) A tak jsme schopni určit ono místo, kde bylo proneseno první slovo. Protože jsme dokázali, že byl-li člověk oživen mimo ráj, bylo to vně ráje, byl-li však oživen uvnitř, bylo místo první promluvy uvnitř ráje.³¹

6

(1) Protože v lidském konání se uplatňuje přemnoho rozličných jazyků, takže si mnozí lidé rozumějí stejně za pomoci slov jako beze slov, je vhodné, abychom pátrali po tom jazyce, jehož patrně užíval ten muž bez matky, nekojený, který nepoznal ani chlapecký věk ani dospělost.³²

(2) Pokud jde o tuto otázku, jakož i o mnoho dalších, existuje velevýznamné město Petramala,³³ které je také vlastí většiny Adamových potomků. Totiž každý, kdo je tak pošetilé mysli, že místo, kde se narodil, pokládá za nejkrásnější pod sluncem, ten také přede všemi straní vlastní rodné mluvě, to jest mateřskému jazyku, a v důsledku toho věří, že to byl právě ten jazyk, jímž mluvil Adam.³⁴ (3) My však, kterým je vlastí svět tak jako ry-

³² Tj. Adam.

³³ Vesnice v Apeninách při cestě mezi Florencií a Bolognou. Jména vesnice zde Dante užil ironicky jako označení pro malou vsku, jejíž obyvatelé se považují za střed světa a svůj jazyk vydávají za jediný dokonalý – totiž Adamův. Petramala symbolizuje mnoho malých i velkých italských měst a obcí, které se vyznačovaly podobnými názory.

³⁴ Zde se projevuje Dantův odpor vůči lokálnímu patriotismu, příznačný pro celé toto dílo.

patria velut piscibus equor, quanquam Sarnum biberimus ante dentes et Florentiam adeo diligamus, ut quia dileximus, exilium patiamur iniuste, rationi magis quam sensui spatulas nostri iudicii podiamus. Et quamvis ad voluptatem nostram sive nostre sensualitatis quietem in terris amenior locus quam Florentia non existat, revolventes et poetarum et aliorum scriptorum volumina, quibus mundus universaliter et membratim describitur, ratiocinantesque in nobis situationes varias mundi locorum et eorum habitudinem ad utrunque polum et circulum equatorem, multas esse perpendimus firmiterque censemus et magis nobiles et magis delitiosas et regiones et urbes quam Tusciam et Florentiam, unde sumus oriundus et civis, et plerasque nationes et gentes delectabiliiori atque utiliori sermone uti quam Latinos.

(4) Redeuntes igitur ad propositum dicimus certam formam locutionis a Deo cum anima prima concreatam fuisse. Dico autem „formam“ et quantum ad rerum vocabula et quantum ad vocabulorum constructionem et quantum ad constructionis prolationem; qua quidem forma omnis lingua loquentium uteretur, nisi culpa presumptionis humane dissipata fuisset, ut inferius ostendetur.

³⁵ Srv. Ovidius, *Fasti*, I,493.

³⁶ Řeka protékající Florencií.

³⁷ Poté, co se k moci ve Florencii dostali černí, byl Dante jako přívrženec bílých potrestán vyhnanstvím.

³⁸ Metafory vycházející z částí lidského těla jsou ve středověké literatuře poměrně hojné. Řadu příkladů uvádí E. R. Curtius, *Evropská literatura*, str. 155–156.

³⁹ Dante čerpal zejména z antických autorů, např. z Vergilia, Ovidia, Lucana, Statia a Plinia Staršího, dále pak z díla Isidora ze Sevilly, Orosia, Alberta Velikého a svého učitele Brunetta Latiniho.

⁴⁰ A. Marigo (pozn. 23, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 34) soudí, že ačkoli zde Dante hovoří obecně, pravděpodobně má na mysli zejména francouzštinu, srv. *De vulg. eloq.* I,10,2.

bám moře,³⁵ ačkoli jsme pili z Arna³⁶ dřív, než nám narostly zuby, a Florencii milujeme tak, že právě pro lásku k ní trpíme v nespravedlivém vyhnanství,³⁷ opřeme se hřbetem svého úsudu spíše o rozum než o cit.³⁸ Na zemi jistě neexistuje pro naše potěšení či uspokojení našich smyslů příjemnější místo než Florencie, avšak když jsme se probírali spisy básníků a dalších spisovatelů,³⁹ v nichž se popisuje svět jako celek nebo jeho části, a přitom jsme v duchu uvažovali o různém rozložení míst na světě a jejich poloze vzhledem k oběma pólům a rovníku, zjistili jsme a rozhodně trváme na tom, že existuje mnoho krajů i měst, která jsou vznešenější a krásnější než Toskánsko a Florencie, odkud pocházíme a jejímž jsme občanem, a že většina národů a kmenů užívá půvabnějšího a lépe upotřebitelného jazyka⁴⁰ než Italové.

(4) Vracíme se tedy k tématu konstatování, že určitou formu jazyka⁴¹ stvořil Bůh zároveň s první živou duší. Říkám-li „forma“, mám na mysli jak jména věcí, tak spojování slov⁴² a pronášení těchto spojení:⁴³ právě takové formy jazyka by užívali všichni mluvčí ve svém jazyce, kdyby nebyla bývala zničena vinou lidské domyšlivosti, jak si ukážeme níže.

⁴¹ Tato *forma locutionis* může být chápána jako „zásady univerzální gramatiky“, tj. všeobecný princip strukturování jazyka. Tato prvotní, dokonalá forma, která jediná umožňuje vytvářet jazyky schopné odrážet podstatu věcí (jejím dokonalým výsledkem byla Adamova hebrejščina), po babylónském zmatení zmizí a zůstanou pouze formy nedokonalé (jejichž výsledkem jsou např. italské dialekty). Srv. U. Eco, *Hledání*, str. 45 nn.

⁴² Spojení *constructio vocabulorum* není jednoznačné, lze ho interpretovat jak ve významu slovtvorném (tvoreni slov), tak ve významu syntaktickém (uspořádání slov do vět). Samotným slovem *constructio* pak Dante označuje větnou vazbu, srv. *De vulg. eloq.* I,17,3; II,4,1–2 aj.

⁴³ Tj. souvislé promluvy. Avšak podle P. V. Mengalda (*De vulg. eloq.*, str. 55, pozn. 2) je latinský termín *prolatio* třeba chápat spíše ve smyslu morfologickém (tj. jako „koncovky a přípony“). Srv. též I,1,4 a Dante, *Conv.* II,13,10.

(5) Hac forma locutionis locutus est Adam, hac forma locutionis locuti sunt omnes posteri eius usque ad edificationem turris Babel, que „turris confusionis“ interpretatur, hanc formam locutionis hereditati sunt filii Heber, qui ab eo dicti sunt Hebrei.

(6) Hiis solis post confusionem remansit, ut Redemptor noster, qui ex illis oriturus erat secundum humanitatem, non lingua confusionis, sed gratie frueretur.

(7) Fuit ergo Hebraicum ydioma illud, quod primi loquentis labia fabricarunt.

7

(1) Disputet, heu, nunc humani generis ignominiam renovare! Sed quia preterire non possumus, quin transeamus per illam, quanquam rubor in ora consurgat animusque refugiat, percurremus.

(2) O, semper nostra natura prona peccatis! O, ab initio et nunquam desinens nequitatrix! Num fuerat satis ad tui correctionem, quod per primam prevaricationem eluminata delictiarum exulabas a patria? Num satis, quod per universalem familie tue luxuriam et trucitatem, unica reservata domo, quicquid tui iuris erat, cataclismo perierat et (que) commiseras tu, animalia celique terreque iam luerant? Quippe satis extiterat. Sed sicut proverbialiter dici solet: „Non ante tertium equitabis“, misera miserum venire maluisti ad equum. (3) Ecce, lector, quod vel oblitus homo vel vilipendens disciplinas priores et avertens oculos a vobis, que remanserant, tertio insurrexit ad verbera per superbam stultitiam presumendo.

⁴⁴ Srv. Gn 11,1.6.

⁴⁵ Srv. Gn 1,9.

⁴⁶ Srv. Gn 11,14-17.

⁴⁷ Srv. Augustin, *De civ. Dei*, XIV,13.

⁴⁸ Tj. pozemského ráje.

⁴⁹ Srv. Gn 6,1-8.

(5) Touto formou jazyka mluvil Adam, touto formou jazyka mluvili všichni jeho potomci až do stavby babylónské věže,⁴⁴ jejíž jméno se vykládá jako „věž zmatení“,⁴⁵ tuto formu jazyka zdědili synové Heberovi,⁴⁶ podle něho nazvaní Hebrejci. (6) Po zmatení zůstala pouze jim, aby náš Vykupitel, jehož lidská podstata měla vzejít z nich, mohl užívat jazyka milosti, nikoli jazyka zmatení.

(7) Jazykem, který utvářely rty prvního mluvčího, byla tudíž hebrejšтина.

7

(1) Ach, jaká hanba, znovu zde připomínat potupu lidského pokolení! Jelikož se však tomuto výkladu nemůžeme vyhnout, začněme, třebaže se nám červeň hrne do tváří a mysl se vzpírá.

(2) Ó, lidská povaho, jak náchylná jsi neustále k hříchu! Ó, jak ničemná jsi od počátku a nikdy být nepřestaneš! Cožpak k tvé nápravě nestačilo, žes byla pro svůj prvotní hřích zbavena světla⁴⁷ a přinucena odejít z vlasti rozkoší?⁴⁸ Cožpak nestačilo, že kvůli všeobecné prostopášnosti a krutosti tvého rodu zahynulo při potopě kromě jediného domu vše, co ti náleželo, a že to, co tys spáchala, již odpykali živí tvorové na nebi i na zemi?⁴⁹ Stačit to nepochybně mohlo. Ale jak říká známé přísloví: „Napotřetí vsedneš na koně.“⁵⁰ Ty, nešťastnice, jsi tedy raději vsedla na chudáka koně.⁵¹ (3) A to je to, čtenáři, proč člověk buď zapomněl na uštědrěné lekce, nebo jimi pohrdl, a odvraceje oči od modřin, které mu zůstaly, povstal potřetí, aby dostal další výprask za svou opovážlivost pramenící z naduté hlouposti.

⁵⁰ A. Marigo (pozn. 10, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 39) soudí, že toto přísloví je narážkou na středověké tresty pro neposlušné žáky. Nepolepšitelný provinilec byl potrestán (po třetím prohřešku) ranami býkovicem, když si nejdříve vylezl na záda spolužáka nebo na dřevěný stojan připomínající koně.

⁵¹ Špatně mřížené rány dopadly totiž i na „chudáka koně“. Jinými slovy, trest potihuje také nevinné.

(4) Presumpsit ergo in corde suo incurabilis homo sub persuasione gigantis Nembroth arte sua non solum superare naturam, sed etiam ipsum naturantem, qui Deus est, et cepit edificare turrim in Sennaar, que postea dicta est Babel, hoc est „confusio“, per quam celum sperabat ascendere, intendens inscius non equare, sed suum superare Factorem. (5) O, sine mensura clementia celestis imperii! Quis patrum tot sustineret insultus a filio? Sed exurgens non hostili scutica, sed paterna et alias verberibus assueta rebellantem filium pia correctione necnon memorabili castigavit.

(6) Siquidem pene totum humanum genus ad opus iniquitatis coierat: pars imperabant, pars architectabantur, pars muros moliebantur, pars amussibus regulabant, pars trullis linebant, pars scindere rupes, pars mari, pars terra vehere intendebant partesque diverse diversis aliis operibus indulgebant. Cum celitus tanta confusione percussi sunt, ut qui omnes una eademque loquela deserviebant ad opus, ab opere multis diversificati loquelis desinerent et nunquam ad idem commertium convenirent. (7) Solis etenim in uno convenientibus actu eadem loquela remansit: puta cunctis architectoribus una, cunctis saxa volventibus una, cunctis ea parantibus una; et sic de singulis operantibus accidit. Quot quot autem exercitii varietates tendebant ad opus, tot tot ydiomatibus tunc genus humanum disiungitur, et quanto excellentius exercebant, tanto rudius nunc barbariusque locuntur. (8) Quibus autem sacratum ydioma remansit, nec aderant, nec exercitium

⁵² Nimrod byl podle Písma „bohatýrským lovcem“, viz *Gn* 10,8–9. Podle středověké tradice byl považován za původce stavby babylónské věže. Srv. Dante, *Comm. Inf.* XXXI,77–78.

⁵³ Srv. *Gn* 11,2–9.

⁵⁴ Pravděpodobně se jedná o narážku na předcházející dva tresty, tj. vyhnání z ráje a potopu.

⁵⁵ Zmínky o otcovském (Božím) trestání můžeme najít v bibli na různých místech; srv. např. *Žd* 12,6; *Zj* 3,19.

⁵⁶ Srv. Vergiliův popis stavby Kartága, *Aen.* I,423 nn.

(4) A tak se nenapravitelný člověk – na naléhání obra Nimroda⁵² – ve svém srdci opovážil překonat svým uměním nejen přírodu, nýbrž i samotného jejího tvůrce, kterým je Bůh, a v zemi Šineár započal se stavbou věže, později nazvané Babel, to jest „zmatek“, s jejíž pomocí hodlal dosáhnout k nebesům, s pošetilým úmyslem nejen se svému Stvořiteli vyrovnat, ale dokonce ho i překonat.⁵³ (5) Ó, nezměrná je shovívavost vládce nebes! Který z otců by snesl tolik urážek od vlastního syna? Nevystoupil však proti němu s bičem nepřátelským, nýbrž otcovským, uvyklým rozdávat rány i jindy,⁵⁴ a přichystal vzpurnému synovi trest spravedlivý i pamětihodný.⁵⁵

(6) Takřka celý lidský rod se sešel k ničemnému dílu: jedni poroučeli, další připravovali plány, jiní stavěli zdi, další je přeměřovali libelami, jiní nahazovali lžícemi, další měli v plánu lámat kameny, jiní je hodlali dovážet po moři, jiní po zemi, mnozí další se věnovali různým jiným pracím.⁵⁶ Tu náhle byl na ně z nebes seslán takový zmatek,⁵⁷ že všichni ti, kteří při práci užívali jednoho a téhož jazyka, upustili od práce poté, co se jejich jazyky rozrůznily, a nikdy více se k společnému dílu neshromáždili. (7) Stejný jazyk totiž zůstal jen těm, kteří vykonávali stejný druh práce, například jeden byl společný všem architektům, jeden všem, kteří dováželi balvany, jeden těm, kteří je opracovávali; totéž se přihodilo i ostatním jednotlivým pracovním skupinám.⁵⁸ A tak kolik různých povolání se podílelo na stavbě, tolik bylo jazyků, do nichž se tehdy rozdělil lidský rod, a čím vyšší bylo postavení lidí, tím méně kultivovaná a hrubší je nyní jejich mluva.⁵⁹ (8) Ti, jimž posvátný jazyk zůstal, se stavby ani neú-

⁵⁷ Srv. *Gn* 11,7.

⁵⁸ O rozdělení jazyků podle pracovních skupin se v bibli nehovoří; jedná se zřejmě o zvláštní Dantovu interpretaci.

⁵⁹ Jednalo se o trest, a je tudíž logické, že čím vyšší bylo postavení při stavbě, tím přísnější byl trest. Nimrod, iniciátor stavby, byl potrestán tak hrozným jazykem, že mu nikdo nerozuměl, srv. Dante, *Comm. Inf.* XXXI,67 nn.

commendabant, sed graviter detestantes stoliditatem operantium deridebant. Sed hec minima pars, quantum ad numerum, fuit de semine Sem, sicut conicio, qui fuit tertius filius Noe; de qua quidem ortus est populus Israel, qui antiquissima locutione sunt usi usque ad suam dispersionem.

8

(1) Ex precedenter memorata confusione linguarum non leviter opinamur per universa mundi climata climatumque plagas incolendas et angulos tunc primum homines fuisse dispersos. Et cum radix humane propaginis principalis in oris orientalibus sit plantata nec non ab inde ad utrunque latus per diffusos multipliciter palmites nostra sit extensa propago, demumque ad fines occidentales protracta, forte primitus tunc vel totius Europe flumina, vel saltim quedam, rationalia guctura potaverunt. (2) Sed sive advene tunc primitus advenissent, sive ad Europam indigene repedassent, ydioma secum tripharium homines actulerunt et afferentium hoc alii meridionalem, alii septentrionalem regionem in Europa sibi sortiti sunt et tertii, quos nunc Grecos vocamus, partim Europe, partim Asye occuparunt.

(3) Ab uno postea eodemque ydiomate in vindice confusione recepto diversa vulgaria traxerunt originem, sicut inferius ostendemus. (4) Nam totum, quod ab hostiis Danubii sive Meotidis paludibus usque ad fines occidentales Anglie, Ytalorum Franco-rumque finibus et Oceano limitatur, solum unum obtinuit ydio-

⁶⁰ O pokolení Šémově srv. *Gn* 10,21–31; 11,10–32.

⁶¹ Dante se zde opírá o bibli, srv. *Gn* 11,9.

⁶² Jedná se o tradiční představu, že pozemský ráj, v němž byli stvořeni první lidé, ležel na východě. Srv. též Dante, *Comm. Purg.* XXVIII, 142.

⁶³ Tento obraz, podobně jako předcházející, vychází zřejmě z bible, srv. *Ž* 80,9–12.

častnili, ani ji neschvalovali, naopak ji přísně odsuzovali a vysmívali se hlouposti těch, kteří na ní pracovali. A tahle počtem velice malá část pocházela, jak se domnívám, z pokolení třetího Noemova syna Šéma; z něho se zrodil lid izraelský,⁶⁰ jenž prastarého jazyka užíval až do svého rozptýlení.

8

(1) Máme vážný důvod se domnívat,⁶¹ že v důsledku zmíněného zmatení jazyků byli tehdy lidé poprvé rozptýleni do všech zeměpisných pásem světa, jak do obyvatelných oblastí, tak i do vzdálených končin. A protože lidské plémě zapustilo nejprve kořeny ve východních krajích⁶² a odtud se naše pokolení rozrostlo na obě strany a mnohonásobně se rozvětвило,⁶³ až proniklo do zemí západních, svlažila se snad tehdy poprvé hrdla rozumných bytostí vodou všech evropských řek, či alespoň některých z nich. (2) Ale ať už tehdy poprvé přišli do Evropy cizinci, nebo se vrátili domorodci, přinesli s sebou tyto lidé trojí jazyk;⁶⁴ jedni z nich si pak zvolili jižní oblast Evropy, druhí severní⁶⁵ a ti třetí, jež nyní nazýváme Řeky, obsadili území zčásti evropské a zčásti asijské.⁶⁶

(3) Od jednoho a téhož jazyka, získaného za trest při zmatení, odvodilo poté svůj původ několik mluvených jazyků, jak si ukážeme níže. (4) Celé území od ústí Dunaje či, chceme-li, od maiótských bažin⁶⁷ až po západní hranice Anglie, území, jež sahá až k hranicím italským, francouzským a k Oceánu, získalo jen

⁶⁴ Tj. tři jazykové větve, románská, germánská (do níž jsou zahrnuti i Uhři a Slované) a řecká, které vznikly rozrůzněním jednoho jazyka, jež bylo trestem při zmatení.

⁶⁵ Jižní oblasti Evropy představují zřejmě území románská, severní pak germánská.

⁶⁶ Jedná se o oblast Balkánu a Malé Asie, která se přibližně kryla s územím středověké Byzantské říše.

⁶⁷ Tj. oblast Azovského moře.

ma, licet postea per Sclavones, Ungaros, Teutonicos, Saxones, Anglicos et alias nationes quamplures fuerit per diversa vulgaria dirivatum, hoc solo fere omnibus in signum eiusdem principii remanente, quod quasi predicti omnes *id* affirmando respondent. (5) Ab isto incipiens ydiomate, videlicet a finibus Ungarorum, versus orientem aliud occupavit totum, quod ab inde vocatur Europa, nec non ulterius est protractum.

(6) Totum vero, quod in Europa restat ab istis, tertium tenuit ydioma, licet nunc tripharium videatur, nam alii *oc*, alii *oil*, alii *si* affirmando locuntur, ut puta Yspani, Franci et Latini. Signum autem, quod ab uno eodemque ydiomate istorum trium gentium progrediantur vulgaria, in promptu est, quia multa per eadem vocabula nominare videntur, ut *Deum, celum, amorem, mare, terram, est, vivit, moritur, amat*, alia fere omnia. (7) Istorum vero proferentes *oc* meridionalis Europe tenent partem occidentalem, a Ianuensium finibus incipientes. (8) Qui autem *si* dicunt, a predictis finibus orientalem tenent, videlicet usque ad promuntorium illud Ytalie, qua sinus Adriatici maris incipit, et Siciliam.

⁶⁸ Pravděpodobně se nejedná o Slovany obecně, nýbrž pouze o slovanské obyvatelstvo východního pobřeží Jaderského moře.

⁶⁹ Teutoni mají představovat jazyk jižních oblastí (*Hochdeutsch*), kdežto Sasové jazyk severních území (*Niederdeutsch*).

⁷⁰ Dante nesprávně zařazuje do „germánské jazykové rodiny“ i Slovany a Maďary. (Na boloňské univerzitě patřili jak Maďaři, tak Slované k národu německému.)

⁷¹ Dante přikládá velký význam přitakávacím příslovcím, dokonce podle nich často pojmenovává jednotlivé jazyky; sám si je ovšem vědom toho, že užití takového příslovce neplatí bez výjimky.

⁷² Zřejmě se zde jedná o Balkánský poloostrov, resp. o řecké jazykové území.

⁷³ Tj. řečtina, která pronikla i do oblasti Malé Asie.

⁷⁴ Jedná se o tzv. okcitanštinu, jazyk, jenž v sobě zahrnoval řadu dialektů, které se používaly nejen v oblasti jižní Francie (např. Limousinsko, Provence), ale i v oblastech za Pyrenejemi (Katalánsko). Společ-

jeden jazyk, třebaže ten byl později dále rozdělen na různé jazyky mezi Slovany,⁶⁸ Uhry, Teutony, Sasy,⁶⁹ Angličany a mnohé další národy.⁷⁰ Znakem společného původu takřka všech těchto jazyků zůstává pouze to, že prakticky všichni výše uvedení odpovídají při souhlasu *id*.⁷¹ (5) Směrem na východ od této jazykové oblasti, tedy od uherských hranic, se pak na celém území,⁷² které ještě nazýváme Evropou, usadil druhý jazyk; ten se rozšířil i dále.⁷³

(6) Veškeré zbývající oblasti Evropy získaly třetí jazyk, který je však nyní, jak se zdá, rozdělen na tři větve: jedni totiž při souhlasu říkají *oc*,⁷⁴ druzí *oil*, ostatní *si*, například Hispánci,⁷⁵ Francouzi a Italové. Důkaz, že jazyky těchto tří národů pocházejí z jednoho a téhož prajazyka, je však nasnadě: je totiž jasné, že mnohé věci označují stejným slovem, jako například *Deus, celum, amor, mare, terra, est, vivit, moritur, amat*,⁷⁶ a téměř všechno ostatní.⁷⁷ (7) Ti, kteří vyslovují *oc*, obývají západní část jižní Evropy, počínaje janovskými hranicemi.⁷⁸ (8) Ti, kteří říkají *si*, obývají území od výše zmíněných hranic na východ až k onomu italskému mysu,⁷⁹ kterým začíná záliv Jaderského moře, jakož

ným znakem těchto dialektů byla právě přitakávací částice „oc“. Často bývá tento jazyk označován podle jedné, nikoli nejvýznamnější provincie jako „provensálština“. Srv. V. Černý, *Staročeská milostná lyrika a další studie ze starší české literatury*, Praha 1999, str. 15.

⁷⁵ Dante má pravděpodobně na mysli obyvatelstvo sídlící na území po obou stranách Pyrenejí, jehož rodným jazykem byla okcitanština. Srv. též *De vulg. eloq.* II,12,3.

⁷⁶ Tj. „Bůh, nebe, láska, moře, země, je, žije, umírá, miluje.“

⁷⁷ Dante bere v úvahu pouze kořen slov, nikoli tu část slova, která se mění při flexi. Jako příklady uvádí podstatná jména a slovesa, která tvoří jádro slovní zásoby.

⁷⁸ Přibližně dnešní západní hranice Ligurie.

⁷⁹ O který mys se jedná, není zcela zřejmé. Někteří badatelé soudí, že jde o Capo Promontore na Istrii, jiní se domnívají, že se jedná o Capo d'Otranto. Zcela nepravděpodobná je lokalizace tohoto mysu na Sicílii (Capo Passero).

(9) Sed loquentes *oil* quodam modo septentrionales sunt respectu istorum. Nam ab oriente Alamannos habent et a septentrione et occidente Anglico mari vallati sunt et montibus Aragonie terminati; a meridie quoque Provincialibus et Apenini devexione clauduntur.

9

(1) Nos autem oportet, quam nunc habemus rationem, periclitari, cum inquirere intendamus de hiis, in quibus nullius auctoritate fulcitur, hoc est de unius eiusdemque a principio ydiomatis variatione secuta. Et quia per notiora itinera salubrius breviusque transitur, per illud tantum, quod nobis est ydioma, pergamus, alia desinentes: nam quod in uno est, rational(i) videtur (et) in aliis esse causa.

(2) Est igitur, super quod gradimur ydioma tractando, tripharium, ut superius dictum est, nam alii *oc*, alii *si*, alii vero dicunt *oil*. Et quod unum fuerit a principio confusionis (quod prius probatum est), apparet, quia convenimus in vocabulis multis, velut eloquentes doctores ostendunt. Que quidem convenientia ipsi confusioni repugnat, que ruit celitus in edificatione Babel. (3) Trilingues ergo doctores in multis conveniunt, et maxime in hoc vocabulo, quod est *amor*.

⁸⁰ Tj. kanál La Manche.

⁸¹ Tj. v Pyrenejích.

⁸² Srv. *De vulg. eloq.* I,12,2.

⁸³ Srv. *De vulg. eloq.* I,8,6. Jazyk *oc* odpovídá okcitánštině, jazyk *oil* moderní francouzštině a jazyk *si* italštině.

⁸⁴ P. V. Mengaldo preferuje v rukopisech doložený tvar *probandum*, „je nejprve třeba prokázat“ (zatímco A. Marigo emenduje na *probatum*, „bylo prokázáno“), neboť není zcela jasné, zda oním „jediným jazykem“ má Dante na mysli původní prajazyk „románský“, což by odpovídalo

i Sicílii. (9) Ti, kteří říkají *oil*, jsou od předcházejících v jistém smyslu na sever: na východě mají totiž Germány, na západě a na severu jsou chráněni Anglickým mořem⁸⁰ a jejich území končí v Aragonských horách;⁸¹ na jihu hraničí s Provencí a se svahy Penninských Alp.

9

(1) Nyní je třeba, abychom podrobili zkoušce veškeré rozumové schopnosti,⁸² které máme. Hodláme se totiž zabývat věcí, při jejímž zkoumání se neopíráme o žádnou autoritu, to jest pozdějším rozrůzněním jednoho počátečního prajazyka, který byl všem společný. A jelikož je výhodnější a kratší jít po cestách známějších, pokračujme pouze v pátrání po tom jazyce, který je náš, a ostatní nechme stranou: to, co je racionální příčinou jednoho jazyka, je patrně příčinou i u ostatních.

(2) Jak bylo řečeno výše, jazyk, kterým se tu zabýváme, se dělí do tří větví, neboť jedni říkají *oc*, druzí *si* a další *oil*.⁸³ A to, že od počátku zmatení existoval jako jediný jazyk (což bylo dříve prokázáno),⁸⁴ vyplývá z řady shodných slov, jak nám ukazují mistři jazyka. Taková shoda však odporuje onomu zmatení, které přišlo z nebes při budování Babelu. (3) Mistři, kteří v uvedených třech jazycích tvořili,⁸⁵ se shodují v mnoha výrazech, nejvíce ve slově *amor*.⁸⁶

kontextu a tvaru *probatum*, nebo prajazyk „románsko-germánsko-řecký“, což by bylo v souladu s tím, co tvrdí v předcházející kapitole, a s tvarem *probandum*. Srv. P. V. Mengaldo, pozn. 5, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 71–72.

⁸⁵ Jedná se zejména o básníky pěstující milostnou lyriku. Níže uvedení básníci (*eloquentes doctores*, *trilingues doctores*) jsou zde citováni jako významní představitelé okcitánské, francouzské a italské básnické tradice.

⁸⁶ Tj. „láska“.

Gerardus de Brunel:

*Si m sentis fezelz amics,
per ver encusera amor.*

Rex Navarre:

De fin' amor si vient sen et bonté.

Dominus Guido Guinizelli:

*Nè fe' amor prima che gentil core,
nè gentil (cor) prima che amor, natura.*

(4) Quare autem tripharie principali(ter) variatum sit, investigemus, et quare quelibet istarum variationum in se ipsa varietur, puta dextre Ytalie locutio ab ea, que est sinistre, nam aliter Paduani et aliter Pisani locuntur, et quare vicinius habitantes adhuc discrepant in loquendo, ut Mediolanenses et Veronenses, Romani et Florentini, nec non convenientes in eodem genere gentis, ut Neapolitani et Caetani, Ravennates et Faventini, et quod mirabilius est, sub eadem civilitate morantes, ut Bononienses Burgi Sancti Felicis et Bononienses Strate Maioris. (5) Hee omnes differentie atque sermonum varietates quid accidant, una eademque ratione patebit.

⁸⁷ Giraut de Bornelh (fr. de Borneil) byl slavný trubadúr (11.–12. stol.) tvořící v okcitanštině.

⁸⁸ „Kdybych se cítil být věrným přítelem, jistě bych obvinil lásku.“

⁸⁹ Thibaut IV., hrabě ze Champagne (1201–1253), mocný francouzský velmož, od r. 1234 král navarrský, patřil k významným trubérům a představitelům starofrancouzské lyriky. Srv. *De vulg. eloq.* II,5,4; II,6,6.

⁹⁰ „Z něžné lásky vzchází moudrost a dobrota.“

⁹¹ Guido Guinizelli (1230/1240–1276) původně působil jako soudce v rodné Bologni (odtud označení *messer*); patřil mezi představitele tzv. boloňské školy, která se – oproti škole sicilské – vyznačuje větší cito-

Giraut de Bornelh:⁸⁷

*Si m sentis fezels amics,
per ver encusera amor.*⁸⁸

Král navarrský:⁸⁹

*De fin' amor si vient sen et bonté.*⁹⁰

Messer Guido Guinizelli:⁹¹

*Nè fe' amor prima che gentil core,
nè gentil cor prima che amor, natura.*⁹²

(4) Pátřejme však po tom, proč se původní jazyk rozrůznil ve tři varianty,⁹³ dále proč v každé z těchto variant existují rozdíly, například jazyk pravé části Itálie se liší od toho, jímž se mluví v části levé⁹⁴ (jinak totiž hovoří Padované a jinak Pisané), proč se doposud v řeči navzájem odlišují ti, kteří k sobě mají poměrně blízko, jako Miláňané a Veronští, Římané a Florentáné, ba i lidé stejného původu, jako Neapolští a Gaetané, Ravennští a obyvatelé Faenzy, a co je ještě podivnější, i ti, kteří bydlí ve stejném městě, jako Boloňané ze čtvrti Borgo San Felice a obyvatelé Strada Maggiore.⁹⁵ (5) Ukáže se, že důvod, proč existují všechny tyto rozdíly a jazykové varianty, je jeden a tentýž.

vostí. Svou básní *Al cor gentil* podnítl vznik nového básnického stylu, který Dante nazval *il dolce stil nuovo*. Srv. *De vulg. eloq.* I,15,6; II,5,4; II,6,6; II,12,6.

⁹² „Příroda však tu lásku nestvořila dříve než srdce, ani naopak!“ (Přel. J. Vladislav.)

⁹³ Tj. jazyky *oc, oil a si*; srv. *De vulg. eloq.* I,8,6; I,9,2.

⁹⁴ Pravou část představují západní oblasti, levou pak oblasti východní.

⁹⁵ Zde Dante upozorňuje na rozdíly mezi jazykem obyvatel městského centra (Strada Maggiore) a plebejskou mluvou lidí bydlících ve čtvrti za hradbami. Obzvláštní znalost boloňských poměrů bývá považována na mj. za důkaz toho, že zde Dante strávil nějaký čas na studích.

(6) Dicimus ergo, quod nullus effectus superat suam causam, in quantum effectus est, quia nichil potest efficere, quod non est. Cum igitur omnis nostra loquela (preter illam homini primo concreatam a Deo) sit a nostro beneplacito reparata post confusione illam, que nil fuit aliud quam prioris oblivio, et homo sit instabilissimum atque variabilissimum animal, nec durabilis nec continua esse potest, sed sicut alia, que nostra sunt, puta mores et habitus, per locorum temporumque distantias variari oportet. (7) Nec dubitandum reor modo in eo, quod diximus „temporum“, sed potius opinamur tenendum; nam si alia nostra opera perscrutemur, multo magis discrepare videmur a vetustissimis concivibus nostris quam a coetaneis perlonginquis. Quapropter audacter testamur, quod si vetustissimi Papienses nunc resurgerent, sermone vario vel diverso cum modernis Papiensibus loquerentur. (8) Nec aliter mirum videatur, quod dicimus, quam percipere iuvenem exoletum, quem exolescere non videmus, nam que paulatim moventur, minime perpenduntur a nobis, et quanto longiora tempora variatio rei ad perpendi requirit, tanto rem illam stabiliorem putamus. (9) Non etenim ammiramur, si extimationes hominum, qui parum distant a brutis, putant eandem civitatem sub invariabili semper civicasse sermone, cum sermonis variatio civitatis eiusdem non sine longissima temporum successione paulatim contingat, et hominum vita sit etiam ipsa sua natura brevissima. (10) Si ergo per eandem gentem sermo variatur, ut dictum est, successive per tempora nec stare ullo modo potest, necesse est, ut disiunctim abmotimque morantibus varie varietur, ceu varie variantur mores et habitus, qui nec natura, nec consortio confirmantur, sed humanis beneplacitis locale congruitate nascuntur.

⁹⁶ Každý důsledek je totiž vlastní existencí i svou povahou závislý na své příčině. Zde Dante tuto teorii aplikuje na jazyk, kde člověk představuje příčinu a jazyk důsledek, ale setkáme se s ní i v jeho dalších spisech; srv. např. Dante, *Mon.* III,13,6; Dante, *Conv.* IV,10,8.

(6) Tvrdíme, že žádný důsledek nepřevyšuje svou příčinu, nalikolik je jejím důsledkem, neboť to, co neexistuje, nemůže nic způsobit.⁹⁶ Vzhledem k tomu, že všechny naše jazyky – s výjimkou toho, který Bůh stvořil zároveň s prvním člověkem – vznikly podle naší vůle po onom zmatení, jež nebylo ničím jiným než zapomenutím někdejší mluvy, a vzhledem k tomu, že člověk je živočich velmi nestálý a neobyčejně proměnlivý, nemůže být ani jazyk trvalý a neměnný, naopak se musí měnit v důsledku místních a časových rozdílů, tak jako ostatní věci lidské, například mravy a obyčeje.⁹⁷ (7) A podle mého není na místě váhat, proč jsme řekli „časových“, domníváme se dokonce, že bychom se toho měli držet: prozkoumáváme-li totiž jiné naše výtvořky, zjistíme, že se mnohem více odlišujeme od našich dávných spoluobčanů než od hodně vzdálených současníků. Proto se odvažujeme prohlásit, že pokud by znovu ožili dávní obyvatelé Pavie, mluvili by s dnešními Pavijskými jiným, odlišným jazykem.⁹⁸ (8) Zdá se, že to, o čem mluvíme, je stejně podivné jako spatřit dospělého mladíka, jehož jsme neviděli dospívat. Toho, co se mění pozvolna, si totiž stěžij povšimneme, a čím delší dobu vyžaduje proměna věcí, aby byla vůbec zaznamenána, tím více takovou věc považujeme za stálejší. (9) Proto není divu, jestliže se lidé, kteří se schopností úsudku jen nepatrně liší od zvířat, domnívají, že se ve stejném městě užívalo stále téhož neměnného jazyka. K proměně jazyka téže obce totiž dochází pozvolna, v průběhu velmi dlouhého období, zatímco lidský život je sám o sobě krátký. (10) Mění-li se mluva u lidí téhož společenství, jak bylo řečeno, v průběhu času a nemůže-li se tato proměna zastavit, musí se jazyk nutně měnit i u těch, kteří žijí odděleně a daleko od sebe, právě tak jako se mění mravy a obyčeje, které nejsou určovány ani přírodou, ani vzájemnou dohodou, nýbrž rodí se z vůle člověka a z vlastnosti místa.

⁹⁷ V orig. *mores et habitus*. *Habitus* někteří překladatelé chápou jako „oděv“, jiní jako „mravní postoje“ či „obyčeje“.

⁹⁸ Srv. Dante, *Conv.* I,5,8–9.

(11) Hinc moti sunt inventores gramatice facultatis. Que quidem gramatica nichil aliud est quam quedam inalterabilis locutionis idempitas diversis temporibus atque locis. Hec cum de comuni consensu multarum gentium fuerit regulata, nulli singulari arbitrio videtur obnoxia, et per consequens nec variabilis esse potest. Adinvenerunt ergo illam, ne propter variationem sermonis arbitrio singularium fluitantis vel nullo modo vel saltim imperfecte antiquorum actingeremus auctoritates et gesta, sive illorum, quos a nobis locorum diversitas facit esse diversos.

10

(1) Triphario nunc existente nostro ydiomate, ut superius dictum est, in comparatione sui ipsius, secundum quod trisonum factum est, cum tanta timiditate cunctamur librantes, quod hanc vel istam vel illam partem in comparando preponere non audeamus, nisi eo quo gramatice positores inveniuntur accepisse *sic* adverbium affirmandi; quod quandam anterioritatem erogare videtur Ytalis, qui *si* dicunt.

(2) Quelibet enim partium largo testimonio se tuetur. Allegat ergo pro se lingua *oil*, quod propter sui faciliorem ac delectabiliorem vulgaritatem, quicquid redactum sive inventum est ad vulgare prosaycum, suum est, videlicet Biblia cum Troianorum Romanorumque gestibus compilata et Arturi regis ambages pulcerrime et quamplures alie ystorie ac doctrine. (3) Pro se vero argumentatur alia, scilicet *oc*, quod vulgares eloquentes in ea primitus poetati sunt tanquam in perfectiori dulciorique loquela, ut puta Petrus de Alvernia et alii antiquiores doctores. (4) Tertia

⁹⁹ Tj. „románský“ jazyk, který se dělí na jazyky *oil*, *oc* a *si*.

¹⁰⁰ Používání tohoto příslovce bylo rozšířeno zejména ve středověké latině.

¹⁰¹ Tj. kompilační díla na základě latinských pramenů.

¹⁰² Není jasné, jaké konkrétní dílo má Dante na mysli. Mohlo by se jednat např. o velmi populární a rozšířené dílo *Li fait des Romains*,

(11) Z toho vyšli tvůrci gramatiky. Gramatika totiž není nic jiného než určitá neměnná totožnost jazyka v různých dobách a na různých místech. Jelikož byla uspořádána na základě společné dohody mnoha společenství, zdá se, že nepodléhá vůli jednotlivců, a v důsledku toho se nemůže ani měnit. Vymysleli ji proto, abychom kvůli jazykovým změnám, kterýmž došlo z vůle jedinců, zcela – nebo aspoň zčásti – neztratili možnost seznámit se s výroky a činy předků nebo těch, jejichž odlišnost od nás je způsobena odlišností místa.

10

(1) Náš jazyk⁹⁹ se nyní dělí na tři větve, jak jsme uvedli výše. Provádíme-li vnitřní srovnání tohoto jazyka na základě tří zvukových forem, které z něho vznikly, zkoumáme ho vážavě a s velkou obavou a neodvažujeme se při porovnávání dávat přednost jedné, druhé či třetí variantě, leda podle toho, že zakladatelé gramatiky zvolili za přitakávací příslovce *sic*;¹⁰⁰ což – jak se zdá – dává určitou výhodu Italům, kteří říkají *si*.

(2) Každá z variant se totiž hájí řadou důkazů. Jazyk *oil* si k dobru přičítá to, že díky plynulejší a půvabnější mluvě je vše, co bylo vymyšleno či sepsáno¹⁰¹ prózou v „románském“ jazyce, právě jeho: totiž kompilace bible s příběhy o Trójanech a Římanech,¹⁰² překrásná dobrodružství krále Artuše¹⁰³ a mnohá další vyprávění a poučná pojednání. (3) Další jazyk, *oc*, uvádí jako důkaz ve svůj prospěch to, že ti, kteří psali v mateřském jazyce, skládali první básně právě v jazyce *oc* jakožto nejdokonalejším a nejlépeznějším, například Peire d'Alverne¹⁰⁴ a další ze starých

v němž příběhům o Tróji, Aeneovi, Caesarovi, Římě atd. předchází rozsáhlá kompilace biblické knihy *Genesis*.

¹⁰³ Tj. romány „artušovského“ cyklu (např. *Román o Lancelotovi*); srv. též Dante, *Conv.* IV,28,8; Dante, *Comm. Inf.* V,127 nn.

¹⁰⁴ Peire d'Alverne žil ve 2. pol. 12. stol. Ve starých provensálských zpěvnících zaujímal první místo mezi trubadúry.

quoque, (que) Latinorum est, se duobus privilegiis actestatur preesse: primo quidem, quod qui dulcius subtiliusque poetati vulgariter sunt, hii familiares et domestici sui sunt, puta Cynus Pistoriensis et amicus eius; secundo quia magis videntur inniti gramatice, que comunis est, quod rationabiliter inspicientibus videtur gravissimum argumentum.

(5) Nos vero iudicium relinquentes in hoc et tractatum nostrum ad vulgare Latium retrahentes et receptas in se variationes dicere nec non illas invicem comparare conemur. (6) Dicimus ergo primo Latium bipartitum esse in dextrum et sinistrum. Si quis autem querat de linea dividente, breviter respondemus esse iugum Apenini, quod ceu fi(cti)le culmen hinc inde ad diversa stillicidia grundat aquas, ad alterna hinc inde litora per ymbria longa distillat, ut Lucanus in secundo describit: dextrum quoque latus Tyrenum mare grundatorium habet, levum vero in Adriaticum cadit. (7) Et dextri regiones sunt Apulia, sed non tota, Roma, Ducatus, Tuscia et Ianuensis marchia; sinistri autem pars Apulie, Marchia Anconitana, Romandiola, Lombardia, Marchia Trivisiana cum Venetiis. Forum Iulii vero et Ystria non nisi leve Ytalie esse possunt nec insule Tyreni maris, videlicet Sicilia et Sardinia, non nisi dextre Ytalie sunt, vel ad dextram Ytaliam sociande. (8) In utroque quidem duorum laterum et hiis, que secuntur ad ea, lingue hominum variantur, ut lingua Sicularum

¹⁰⁵ Tj. představitelé sladkého nového stylu.

¹⁰⁶ Srv. *De vulg. eloq.* I,17,5–6.

¹⁰⁷ Cino da Pistoia (kol. r. 1270–1336/37), právník a básník, autor mnoha kancon a sonetů.

¹⁰⁸ Cino i jeho přítel, tj. sám Dante, patří mezi nejvýznamnější stilnovisty.

¹⁰⁹ Pravá strana představuje západní svahy Apenin směrem k Tyrhenskému moři, levá pak východní oblasti směrem k moři Jaderskému (z hlediska pozorovatele nacházejícího se v Alpách).

¹¹⁰ Před Marigovou emendací *ficile* dává Mengaldo (pozn. 1, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 88) přednost čtení *fistule*, „okap, okapová roura“.

mistrů. (4) Také třetí jazyk, který je vlastní Italům, dokazuje, že má oproti zbývajícím dvě přednosti: za prvé ti, kdo psali nejlíbeznější a nejrafinovanější básně v rodném jazyce,¹⁰⁵ patří k rodině *volgare* a jsou jeho služebníky,¹⁰⁶ například Cino da Pistoia¹⁰⁷ a jeho přítel;¹⁰⁸ a za druhé se pravděpodobně nejvíce opírají o gramatiku, která je společná, a to se z rozumového hlediska jeví jako důkaz nejzávažnější.

(5) My však v tomto bodě soud přerušíme a zaměříme svá zkoumání na *volgare*. Pokusme se vyjmenovat varianty, které v sobě *volgare* skrývá, a navzájem je porovnat. (6) Především musíme říci, že Itálie se dělí na dvě části: levou a pravou.¹⁰⁹ Kdyby někdo pátral po dělicí čáře, stručně mu odpovíme, že je jí hřeben Apenin, který jako hliněná střecha¹¹⁰ pouští dešťovou vodu na tu i na onu stranu a odvádí ji dlouhými dešťovými kanály na oba protilehlé břehy, jak ve své druhé knize píše Lucanus:¹¹¹ na pravou stranu stéká voda do Tyrhenského moře, nalevo pak do moře Jaderského. (7) V pravé části jsou tyto kraje: Apulie,¹¹² ne však celá, Řím, Vévodství,¹¹³ Toskánsko a Marka janovská; v levé pak část Apulie, Marka anconská, Romagna, Lombardie¹¹⁴ a Marka treviská s Benátkami. Furlandsko a Istrie mohou náležet jen k levé části Itálie a ostrovy v Tyrhenském moři, totiž Sicílie a Sardinie, patří bezpochyby k její pravé části, nebo s ní mají být alespoň spojovány.¹¹⁵ (8) Na obou stranách a na územích, která k nim náležejí, se jazyky lidí odlišují: napří-

¹¹¹ Srv. Lucanus, *De bello civ.* II,396 nn.

¹¹² Apuliií míní Dante území přibližně v rozsahu anjouovského království v jižní Itálii, tedy oblast mnohem rozsáhlejší, než je dnešní Apulie. Zasahovala dnešní kraje Abruzzo, Molise, Apulie (pravá část), Kampanie, Basilicata a Kalábrie (levá část).

¹¹³ Vévodství spoletské, ležící v oblasti dnešní Umbrie.

¹¹⁴ Ve středověku bylo území Lombardie mnohem rozsáhlejší než dnes, přinejmenším zaujímalo značnou část Emilie. Proto také Ferrara, Modena, Reggio a Parma jsou pro Danta lombardská města.

¹¹⁵ Narážka na skutečnost, že tyto ostrovy nebyly součástí Itálie; ve 14. stol. zde vládla dynastie aragonská. Srv. též *De vulg. eloq.* I,11,7.

cum Apulis, Apulorum cum Romanis, Romanorum cum Spoletanis, horum cum Tuscis, Tuscorum cum Ianuensibus, Ianensium cum Sardis nec non Calabrorum cum Anconitanis, horum cum Romandiolis, Romandiolorum cum Lombardis, Lombardorum cum Trivisianis et Venetis, horum cum Aquilegiensibus et istorum cum Ystrianis. De quo Latinorum neminem nobiscum dissentire putamus.

(9) Quare ad minus XIII vulgaribus sola videtur Ytalia variari. Que adhuc omnia vulgaria in sese variantur, ut puta in Tuscia Senenses et Aretini, in Lombardia Ferrarenses et Placentini, nec non in eadem civitate aliqualem variationem perpendimus, ut superius in capitulo immediato posuimus. Quapropter si primas et secundarias et subsecundarias vulgaris Ytalie variationes calculare velimus, et in hoc minimo mundi angulo non solum ad millenam loquele variationem venire contigerit, sed etiam ad magis ultra.

11

(1) Quam multis varietatibus Latio dissonante vulgari, decentiorem atque illustrem Ytalie venemur loquelam. Et ut nostre venationi pervium callem habere possimus, perplexos frutices atque sentes prius eiciamus de silva.

(2) Sicut ergo Romani se cunctis preponendos existimant, in hac eradicatione sive discerptione non inmerito eos aliis preponamus, protestantes eosdem in nulla vulgaris eloquentie ratione fore tangendos. Dicimus igitur Romanorum – non vulgare, sed potius trisiloquium – Ytalorum vulgarium omnium esse turpissimum: nec mirum, cum etiam morum habituumque deformitate pre cunctis videantur fetere. Dicunt enim: *Messure, quinto dici?*

¹¹⁶ Jazyk obyvatel západní části Apulie.

¹¹⁷ Jazyk obyvatel východní části Apulie. *Calabri*, o kterých se mluví ve Vergiliově epitafu (Vergilius zemřel v Brindisi), jsou dnešní Apulané.

¹¹⁸ Jazyk obyvatel Furlandska, pojmenovaný tak podle města Aquileje.

klad jazyk sicilský se liší od apulského,¹¹⁶ apulský od římského, římský od spoletského, spoletský od toskánského, toskánský od janovského, janovský od sardského a také kalábrijský¹¹⁷ od anconského, anconský od romagnolského, romagnolský od lombardského, lombardský od jazyka, kterým se mluví v Trevisu a Benátkách, tento pak od aquilejského¹¹⁸ a aquilejský od istrijského. V této věci nám snad nebude žádný Ital odporovat.

(9) Z toho je vidět, že samotná Itálie se rozrůžnila nejméně do čtrnácti dialektů. Všechny tyto dialekty se pak dále uvnitř různí, jako například v Toskánsku se v řeči navzájem liší Sieňané od Aretinců, v Lombardii Ferrarští od obyvatel Piacenzy, a dokonce i v témže městě zjišťujeme určité rozdíly, jak jsme uvedli výše v předcházející kapitole.¹¹⁹ Chceme-li tedy spočítat hlavní i druhotné varianty *vulgare* v Itálii a jejich další podskupiny, pak i v tak maličkém koutě světa se nám podaří dospět k tisíci nářečních variant nebo ještě k mnohem většímu počtu.

11

(1) Jelikož *vulgare* zní v tolika variantách, hledejme ten bri-lantní¹²⁰ a nejkrásnější z jazyků Itálie. A abychom měli pro své pátrání schůdnou cestu, vymýtíme nejdříve z lesa spleť křoviska a trní.

(2) Římané se domnívají, že zasluhují mít přede všemi přednost, a proto se při tomto mýcení či klucení plným právem nejdříve věnujme právě jim a řekněme, že žádná úvaha o *vulgare* se jimi jistě zabývat nebude. Tvrdíme tím, že římský dialekt není žádný jazyk, nýbrž spíše žalostná karikatura, nejošklivější ze všech dialektů Itálie; a není divu, protože Římané jsou také, jak se zdá, ze všech nejodpornější i pro své zkažené mravy a zvyky. Říkají totiž: *Messure, quinto dici?*¹²¹

¹¹⁹ Srv. *De vulg. eloq.* I,9,4.

¹²⁰ Srv. *De vulg. eloq.* I,17,2 nn.

¹²¹ „Pane, co řkáš“? Dante zřejmě odsuzuje zejména užití 2. os. sg.; srv. Dante, *Comm. Par.* XVI,10–11. Hlásku *u* ve slově *messur* lze snad

(3) Post hos incolas Anconitane marchie decerpamus, qui *Chignamente state, siate* locuntur, cum quibus et Spoletanos abicimus. Nec pretereundum est, quod in improperium istarum trium gentium cantiones quamplures invente sunt, inter quas unam vidimus recte atque perfecte ligatam, quam quidam Florentinus nomine Castra posuerat. Incipiebat etenim:

*Una fermana scopai da Cascioli,
cita cita sen già 'n grande aina.*

(4) Post quos Mediolanenses atque Pergameos eorumque finitimos eruncemus, in quorum etiam improperium quendam cecinisse recolimus:

*Enter l'ora del vesper,
ciò fu del mes d'occhiover.*

(5) Post hos Aquilegienses et Ystrianos cribremus, qui *Ces fastu?* crudeliter accentuando eructant. (6) Cumque hiis montanas omnes et rusticanas loquelas eicimus, que semper mediastinis civibus accentus enormitate dissonare videntur, ut Casentinenses et Fractenses.

vysvětlit tím, že Dante chtěl přehnaně zvýraznit římskou výslovnost; správný tvar je totiž *messor*, pouze v pl. *messuri*.

¹²² „Jak se máte“? Uvádíme variantu Mengaldovu, u Mariga čteme *Chignamente scate, sciate*. Tato věta byla editory různě rekonstruována, avšak ani jedna z variant nedává uspokojivý smysl a nebyla proto zatím obecně přijata. Není zcela jasné, co přesně Dante Anconským vytyká (snad tvar *chignamente* proti spisovnému *come*?).

¹²³ Castra je florentské příjmení. Dante však tohoto člověka neznal, což dokazuje v orig. použité zájmeno *quidam*, „jeden, jakýsi“. A. Mari-go (pozn. 16, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 91) uvádí, že tuto kanconu připisuje vatikánský kodex 3723 autorovi jménem Messer Osmano (příjmení Osimani se často vyskytuje v Markách).

¹²⁴ „U Cascioli jsem potkal dívku z Ferma, šla dosti rychle ve velikém spěchu.“

(3) Dále zavrhněme i obyvatele Marky anconské, kteří říkají: *Chignamente state, siate*;¹²² s nimi necháme stranou i Spoletské. Nelze opominout, že na obyvatele těchto tří oblastí bylo složeno mnoho posměšných popěveků, mezi nimiž jsme viděli jeden velmi dobře zveršovaný, složil ho jakýsi Florentin jménem Castra.¹²³ Začínal takto:

*Una fermana scopai da Cascioli,
cita cita sen già 'n grande aina.*¹²⁴

(4) Dále se jakožto plevele zbavíme i Miláňanů, Bergamských a jejich sousedů. Vzpomínáme si, že také k jejich pohaně kdosi zpíval:

*Enter l'ora del vesper,
ciò fu del mes d'occhiover.*¹²⁵

(5) Naším sítem pak neprojdou ani Aquilejští a Istrijští, kteří s hrozným přízvukem vyrážejí: *Ces fastu?*¹²⁶ (6) Zároveň odvrhne i veškeré jazyky horalů a venkovanů, například nářečí Kasentinských a obyvatel Fratty, které se od jazyka obyvatel městských center vždy odlišovaly přízvukem, jenž se vymyká všem pravidlům.

Jedná se o příklad pomlouvačné básně na téma venkovských dialektů. Všechny doložené tvary pocházejí z centrální oblasti Itálie (*scopai*, tj. *incontrai*; *cita*, tj. *presto*; *aina*, tj. *fretta*).

¹²⁵ „Navečer,
bylo to v měsíci říjnu.“

Pro charakter jazyka jsou důležité apokopované tvary (*vesper*, *mes*); vidíme zde také ukázkou lombardské palatalizace skupiny souhlásek *ct* (*ochiover* x it. *ottobre*).

¹²⁶ „Co děláš“? Palatalizace skupiny *qu* (v italštině se tato skupina redukovala na pouhé [k]) a udržení koncového *-s* ve slovesném tvaru *fas* (lat. *facis*) je typické pro oblast Furlandska.

(7) Sardos etiam, qui non Latii sunt, sed Latiis associandi videntur, eiciamus, quoniam soli sine proprio vulgari esse videntur, gramaticam, tanquam simie homines, imitantes, nam *domus nova et dominus meus* locuntur.

12

(1) Exaceratis quodam modo vulgaribus Ytalis, inter ea, que remanserunt, in cribro comparationem facientes honorabilius atque honorificentius breviter seligamus.

(2) Et primo de Siciliano examinemus ingenium, nam videtur Sicilianum vulgare sibi famam pre aliis asciscere, eo quod quicquid poetantur Ytali, Sicilianum vocatur, et eo quod per plures doctores indigenas invenimus graviter cecinisse, puta in cationibus illis:

Anchor che l'aigua per lo foco lassi

et

Amor, che lungiamente m'ai menato.

(3) Sed hec fama Trinacrie terre, si recte signum, ad quod tendit, inspicimus, videtur tantum in obproprium Ytalorum principum

¹²⁷ Srv. *De vulg. eloq.* I,10,7.

¹²⁸ Tj. „nový dům“ a „můj pán“ (uvádíme Mengaldovu variantu; Marigo má tvary *dominus nova* a *domus novus*). Uvedené příklady, přestože nejsou z jazykového hlediska správné (místo *domus* by mělo být *domo* a místo *dominus* by mělo stát *donnu*), dobře ilustrují fakt, že sardština má blíže k latině než k ostatním italským dialektům. Sardština totiž nejlépe uchovala fonetický systém latiny, a proto bývá považována za samostatný románský jazyk, nikoli za pouhý dialekt italštiny.

¹²⁹ Dante zde zmiňuje své schopnosti, neboť stojí před úkolem kriticky zhodnotit obecně uznávaný a renomovaný jazyk – sicilštinu (předcházející dialekty totiž jednoduše a bez hlubší analýzy zavrhl). Srv. též *De vulg. eloq.* I,9,1. P. V. Mengaldo (pozn. 4, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 99) upozorňuje, že *de siciliano ... ingenium* lze přeložit i jako „ráz sicilštiny“, nicméně tato varianta se také jemu jeví jako nepravdivá.

(7) Vylučme také Sardy, kteří sice nejsou Italové, ale s Italy by měli být spojováni,¹²⁷ poněvadž, jak se zdá, nemají jako jediný vlastní jazyk, a tak napodobují gramatiku, stejně jako opice napodobují lidi: říkají totiž *domus nova* a *dominus meus*.¹²⁸

12

(1) Jistým způsobem jsme proseli italské dialekty a nyní provedme stručné srovnání těch, které sítím nepropadly, a z nich pak vyberme ten dialekt, který je nejctihodnější a zaslouží si největší úctu.

(2) Nejprve své schopnosti vyzkoušejme na sicilštině.¹²⁹ Sicilský dialekt si zjevně získal lepší pověst než ostatní, protože cokoli Italové v poezii vytvoří, zve se sicilským,¹³⁰ a protože – jak jsme zjistili – mnoho tamějších mistrů pěl stylem slavnostním, jako například ve známých kanconách:

*Anchor che l'aigua per lo foco lassi*¹³¹

a

*Amor, che lungiamente m'ai menato.*¹³²

(3) Zdá se však, že tato pověst sicilské země,¹³³ podíváme-li se dobře, jaký cíl sleduje, se udržela pouze pro potupu italských kní-

¹³⁰ Narážka na věhlas, který si sicilština získala jako básnický jazyk. Dante ovšem četl sicilské básně zřejmě již v toskanizované podobě, což dokazují uvedené příklady.

¹³¹ „I kdybych přilil vodu do ohně.“

¹³² „Lásko, jež dlouho jsi mě trápila.“

Obě ukázky pocházejí z kancon Guida delle Colonne a jsou citovány také v druhé knize (*De vulg. eloq.* II,5,4; II,6,6). Tento básník byl tak známý, že Dante nepovažoval za nutné uvádět u kancon jeho jméno.

¹³³ Dante zde užil pro označení Sicílie slov *Trinacria terra*, tj. „třífrohá, trojhrotá země“. Toto označení, vycházející z tvaru ostrova, bylo časté u klasických autorů (např. Vergilius, *Aen.* III,429) a zůstalo v oblibě i ve středověku.

remansisse, qui non heroico more, sed plebeio secuntur superbiam. (4) Siquidem illustres heroes, Fredericus cesar et benegenitus eius Manfredus, nobilitatem ac rectitudinem sue forme pandentes, donec fortuna permisit, humana secuti sunt, brutalia dedignant. Propter quod corde nobiles atque gratiarum dotati inherere tantorum principum maiestati conati sunt, ita quod eorum tempore quicquid excellentes animi Latinorum enitebantur, primitus in tantorum coronatorum aula prodibat. Et quia regale solium erat Sicilia, factum est, ut quicquid nostri predecessores vulgariter protulerunt, Sicilianum voc(are)tur; quod quidem retinemus et nos, nec posterum nostri permutare valebunt.

(5) Racha, racha. Quid nunc personat tuba novissimi Frederici, quid tintinabulum secundi Karoli, quid cornua Iohannis et Azzonis, marchionum potentum, quid aliorum magnatum tibi, nisi: „Venite, carnifices, venite, altriplices, venite, avaritie sectatores?“

(6) Sed prestat ad propositum repedare quam frustra loqui. Et dicimus, quod si vulgare Sicilianum accipere volumus, secundum quod prodit a terrigenis mediocribus, ex ore quorum iudicium eliciendum videtur, prelationis honore minime dignum est, quia non sine quodam tempore profertur, ut puta ibi:

Tragemì d'este focora, se t'este a boluntate.

¹³⁴ Dante oslavuje Friedricha II. z rodu Štaufů (1194–1250), který byl císařem od r. 1220, a jeho nemanželského syna Manfreda (1232–1266), jehož považuje za legitimního císařova potomka (*benegenitus*). Oba Štaufy zmiňuje také v *Comm.* (k Friedrichovi srv. zejm. Dante, *Comm. Inf. X a XIII,75*; k Manfredovi srv. Dante, *Comm. Purg. III,103 nn.*).

¹³⁵ Friedrich II. Aragonský (1272–1337), syn Petra III. a Konstancie, dcery Manfredovy, byl králem sicilským od r. 1296. Srv. Dante, *Comm. Purg. VII,119–120*; *Par. XIX,130–132*.

¹³⁶ Karel II. z Anjou, zvaný Chromý (1248–1309), srv. též Dante, *Comm. Purg. VII,125 a XX,79–81*.

¹³⁷ Giovanni, markrabě z Monferratu (v Piemontu), vládl v letech 1292–1305. Datum jeho smrti bývá považováno za termín *ante quem* v dataci tohoto spisu.

žat, kteří se nechovají hrdě, ale zpupně jako plebejci. (4) Vznešení hrdinové, totiž císař Friedrich a jeho urozený syn Manfred,¹³⁴ projevovali šlechtnost a poctivost své povahy, a dokud jim osud přál, počínali si lidsky a opovrhovali surovostmi. Proto se muži šlechtného srdce a Bohem štědrě obdaření snažili být těmto důstojným knížatům nablízku, a tak v jejich době vznikalo především na dvoře těchto velkých panovníků vše, co vytvořili vynikající duchové italské. A vzhledem k tomu, že Sicílie byla královským sídlem, nazývá se sicilským vše, co naši předchůdci složili ve *volgare*; tohoto faktu se držíme i my, a ani naši potomci to nebudou moci změnit.

(5) Hanba, hanba! Vždyť to, co se nyní ozývá z trubky posledního Friedricha,¹³⁵ ze zvonů Karla II.,¹³⁶ z rohů mocných markrabat Giovanniho¹³⁷ a Azzona,¹³⁸ z píšťal ostatních velmožů, není nic jiného než: „Pojďte sem, kati, pojďte sem, pokrytci, jen pojďte, vy, kdož prahnete po zisku!“

(6) Je však lepší vrátit se k tématu než nadarmo mluvit. Chce-li za sicilský dialekt přijmout ten, kterým mluví průměrné domorodé obyvatelstvo – právě z jeho mluvy by zřejmě naše hodnocení mělo vycházet –, pak máme za to, že si tento jazyk ani v nejmenším nezaslouží té pocty, aby byl před ostatními upřednostňován, protože se vyslovuje dosti protáhle, například:

*Tragemì d'este focora, se t'este a boluntate.*¹³⁹

¹³⁸ Azzo III. d'Este, kníže ferrarský, vládl v letech 1293–1308. Dante se o něm zmiňuje rovněž v II,6,5 a napadá jej také v *Comm. (Inf. XII, 111, Purg. V,77–78)*.

¹³⁹ „Vytrhni mě těmto plamenům, je-li to tvá vůle.“ Jedná se o třetí verš známého básnického sporu *Rosa fresca aulentissima* (Svěží voňavá růžičko) Ciela d'Alcamo z 1. pol. 13. stol. Tato skladba byla obecně známá, a proto u ní chybí jméno autora (stejně jako v případě básní Guida delle Colonne, Iacopa da Lentini a Rinalda d'Aquino). Za důkaz přílišné délky a protáhlé výslovnosti Dante zřejmě považuje množství slov s přízvukem na třetí slabice od konce. Plurál zakončený na *-ora* byl rozšířen také v Toskánsku, a to i v poezii, nikoli však u nejvýznamnějších básníků. Mezi nářeční rysy patří rovněž užívání tvaru *este* místo *è* a náslavné *b-* ve slově *boluntate*.

Si autem ipsum accipere volumus, secundum quod ab ore primorum Siculorum emanat, ut in preallegatis cantionibus perpendi potest, nichil differt ab illo, quod laudabilissimum est, sicut inferius ostendemus.

(7) Apuli quoque vel a sui acerbitate, vel finitimorum suorum contiguitate, qui Romani et Marchiani sunt, turpiter barbarizant; dicunt enim:

Volzera che chiangesse lo quatraro.

(8) Sed quamvis terrigene Apuli loquantur obscene comuniter, prefulgentes eorum quidam polite locuti sunt, vocabula curialiora in suis cantionibus compilantes, ut manifeste apparet eorum dicta perspicientibus, ut puta:

Madonna, dir vi volglio

et

Per fino amore vo sì letamente.

(9) Quapropter superiora notantibus innotescere debet nec Siculum nec Apulum esse illud, quod in Ytalia pulcerrimum est vulgare, cum eloquentes indigenas ostenderit a proprio divertisse.

13

(1) Post hec veniamus ad Tuscos, qui propter amentiam suam in fronti titulum sibi vulgaris illustris arrogare videntur. Et in hoc non solum plebeia dementat intentio, sed famosos quamplures

¹⁴⁰ Rozdíl mezi jazykem lidovým, jehož užívají obyvatelé měst a regionů, a jazykem, který si osvojili nejlepší představitelé umělecké lyriky, Dante znovu zdůrazňuje, když mluví o Bologni (*De vulg. eloq.* I,15,6). Skutečnost, že „jazyk hodný nejvyšší chvály“, tj. *vulgare illustre*, nepřísluší žádnému regionu, bude rozebrána v 16. kapitole.

¹⁴¹ „Chtěl bych, aby ten chlapec plakal.“ Dante zde vypočítává rysy typické pro jižní pevninské dialekty, např. tvar *chiangesse* je dokladem hláskové změny *pl > kj*. Slovo *quatraro* je ve starém jazyce hojně doloženo, avšak jeho původ není zcela jasný (snad je odvozeno ze slova *quadrarius* „statný“).

Hodláme-li však za sicilský přijmout ten jazyk, který splývá ze rtů nejlepších Sicilanů, pak se – jak lze soudit podle výše uvedených básní – tento jazyk v ničem neliší od jazyka hodného nejvyšší chvály, což si ukážeme později.¹⁴⁰

(7) Také Apulané mluví ohavně a barbarsky, ať už pro svou vlastní hrubost, nebo vinou styků se svými sousedy, jimiž jsou Římané a obyvatelé Marky; říkají totiž:

*Volzera che chiangesse lo quatraro.*¹⁴¹

(8) Avšak přestože domorodí Apulané mluví obecně odpudivě, jazyk několika vynikajících jedinců byl přece vybroušený; ti do svých písní vybírali ty nejušlechtlejší výrazy, což je jasné každému, kdo se seznámí s jejich verši, jako například:

*Madonna, dir vi volglio,*¹⁴²

nebo

*Per fino amore vo sì letamente.*¹⁴³

(9) Ten, kdo sledoval výklad až sem, musí uznat, že ani sicilský ani apulský dialekt není tím nejkrásnějším v Itálii, protože jsme dokázali, že tamní básníci se od svého jazyka¹⁴⁴ odchýlili.

13

(1) Přejdeme nyní k Toskáncům, kteří si, zřejmě ve své pošetilosti, činí nárok na to, čemu říkáme „brilantní mluva“. Takto zpozdile uvažují nejen prostí lidé, ale – jak jsme zjistili – mysleli

¹⁴² „Má paní, chci vám říci.“ Incipit kancony Iacopa da Lentini (* kol. 1250), kterého Dante pokládal za Apulana. Skladbu pokládá Dante za natolik známou, že považuje za zbytečné uvádět jméno autora.

¹⁴³ „Za něžnou láskou jdu tak zvesela.“ První verš kancony Rinalda d'Aquino, u níž Dante opět vynechal jméno autora, a to pro její všeobecnou známost. Tentýž úryvek Dante uvádí i v druhé knize (*De vulg. eloq.* II,5,4).

¹⁴⁴ Tj. od jazyka (dialektu) dané oblasti.

viros hoc tenuisse comperimus, puta Guittonem Aretinum, qui nunquam se ad curiale vulgare direxit, Bonagiuntam Lucensem, Gallum Pisanum, Minum Mocatum Senensem, Brunectum Florentinum, quorum dicta si rimari vacaverit, non curialia, sed municipalia tantum invenientur. Et quoniam Tusci pre aliis in hac ebrietate baccantur, dignum utileque videtur municipalia vulgaria Tuscanorum singillatim in aliquo depompare. (2) Locuntur Florentini et dicunt:

Manichiamo introcque, che noi non facciamo altro.

Pisani:

Bene andonno li fatti de Fiorenza per Pisa.

Lucenses:

*Fo voto a Dio ke in grassarra
eie lo comuno de Lucca.*

¹⁴⁵ Guittone d'Arezzo (kol. 1235–1294), představitel starší toskánské lyriky. Skládal poezii milostnou a občanskou, mimo to se od něj dochovalo 36 listů. Představitelé sladkého nového stylu mu vytýkali formální i výrazovou nedokonalost a těžkopádnost. Srv. též *De vulg. eloq.* II,6,8.

¹⁴⁶ Bonagiunta Orbiccioni (první doklady o něm pocházejí z doby kol. poloviny 13. stol.), autor milostné lyriky, je považován za spojovací článek mezi školou sicilskou a florentskou školou sladkého nového stylu.

¹⁴⁷ Galetto z Pisy bývá s jistými pochybnostmi ztotožňován se soudcem Gallem di ser Agnello, který zemřel na konci 13. stol. Ve své tvorbě se inspiroval sicilskou školou a Guittonem d'Arezzo. Dochovaly se od něj pouze dvě kancony.

¹⁴⁸ Bartolomeo Mocati ze Sieny (kol. 1220 – kol. 1290). Zachovala se od něho pouze jedna kancona.

¹⁴⁹ Brunetto Latini (kol. 1220–1294) zde není uváděn jako autor francouzsky psané encyklopedie *Trésor* (Poklad) ani jako autor italských didaktických děl *Tesoretto* (Pokládek) a *Favolello* (Bajka), nýbrž pouze jako lyrický básník, z jehož tvorby se dochovala jediná kancona, a to

si to i mnozí slavní mužové, například Guittone d'Arezzo, který nikdy nedospěl k dvorskému vyjadřování,¹⁴⁵ Bonagiunta z Lukky,¹⁴⁶ Galletto z Pisy,¹⁴⁷ Mino Mocato ze Sieny¹⁴⁸ a Brunetto z Florencie.¹⁴⁹ Uděláme-li si čas na to, abychom prozkoumali jejich díla, zjistíme, že nejsou napsána jazykem dvorským,¹⁵⁰ nýbrž jen místním nářečím.

A poněvadž Toskánci v tomto svém opojení vyvádějí více než ostatní, pokládáme za správné a užitečné zbavit lesku místní toskánská nářečí, pěkně jedno po druhém. (2) Když promluví Florentňané, řeknou:

*Manichiamo introcque, che noi non facciamo altro.*¹⁵¹

Pisané:

*Bene andonno li fatti de Fiorenza per Pisa.*¹⁵²

Lučtí:

*Fo voto à Dio ke in grassarra
eie lo comuno de Lucca.*¹⁵³

S'eo son distretto innamoratamente (Jsem-li v zajetí zamilovanosti). Dante se o něm s úctou zmiňuje též v *Comm., Inf.* XV,30 nn.

¹⁵⁰ Srv. *De vulg. eloq.* I,17,1 a zejména *De vulg. eloq.* I,18,4.

¹⁵¹ „Jíme, pokud neděláme nic jiného“. Tento i další příklady toskánské lyriky bývají interpretovány jako úryvky z lidových písní; někteří badatelé (např. Mengaldo) soudí, že se jedná spíše o přísloví či fráze. Ukázka obsahuje lidové (plebejské) výrazy (*manicare, introcque*), které ovšem používá i sám Dante, srv. *Comm., Inf.* XXXIII,60 a XX,130.

¹⁵² „Události ve Florencii dopadly dobře pro Pisu“. Marigem uváděný tvar *fanti* jsme nahradili tvarem *fatti*, který čteme u Mengalda. Typickým rysem pisánsko-luckého dialektu je 3. os. pl. *passata remota* (tj. perfekta) zakončená na *-onno*. V pisánském nářečí se rovněž objevuje hláska *s* na místě neznělého *z* (např. *Fiorenza*).

¹⁵³ „Přisáhám Bohu, že lucká obec žije v nadbytku“. V této ukázce je obtížné rozlišit specifické nářeční znaky, např. tvar *eie* byl značně rozšířen ve staré toskánské lyrice a objevuje se i v *Komedii*. Lidový je zde spíše obsah než jazyk. U Danta je ovšem hledisko etické (obsahové) s jazykovým nerozlučně spjato.

Senenses:

*Onche renegata avesse io Siena.
Ch' ee chesto?*

Aretini:

Vuo' tu venire ovelle?

De Perusio, Urbe Veteri, Viterbio nec non de Civitate Castellana propter affinitatem, quam habent cum Romanis et Spoletanis, nichil tractare intendimus. (3) Sed quanquam fere omnes Tusci in suo turpiloquio sint obtusi, nonnullos vulgaris excellentiam cognovisse sentimus, scilicet Guidonem, Lapum et unum alium, Florentinos et Cynum Pistoriensem, quem nunc indigne postponimus, non indigne coacti. (4) Itaque si Tuscanas examinemus loquelas et pensemus, qualiter viri prehonorati a propria diverterunt, non restat in dubio, quin aliud sit vulgare, quod querimus, quam quod actingit populus Tuscanorum.

(5) Si quis autem, quod de Tuscis asserimus, de Ianuensibus asserendum non putet, hoc solum in mente premat, quod si per oblivionem Ianuenses ammitterent z licteram, vel mutire totaliter eos vel novam reparare oporteret loquelam. Est enim z maxima pars eorum locutionis; que quidem lictera non sine multa rigiditate profertur.

¹⁵⁴ „Dejme tomu, že jsem Sienu zradil. Co má být?“ Pro sienský dialekt je typický tvar *chesto* (it. *questo*).

¹⁵⁵ „Chceš někam zajít?“ Pro aretinský dialekt je charakteristický tvar *ovelle* (z lat. *ubi velles*).

¹⁵⁶ Lokality v dnešní Umbrii (Perugia, Orvieto) a Laziu (Viterbo, Civita Castellana).

¹⁵⁷ Tj. Dante.

¹⁵⁸ Jedná se o básníky sladkého nového stylu, kteří odmítli provincialismus ostatních Toskánců. První z nich, o kterém se Dante zmiňuje ve *Vita nuova* (3) jako o prvním ze svých přátel, je Guido Cavalcanti (srv.

Sieňané:

*Onche renegata avesse io Siena.
Ch' ee chesto?*¹⁵⁴

Aretinští:

*Vuo' tu venire ovelle?*¹⁵⁵

O Perugii, Orvietu, Viterbu ani o Civita Castellana nemáme vůbec v úmyslu hovořit,¹⁵⁶ poněvadž mají blízko k Římanům a Spoletanům. (3) Jakkoli snad všichni Toskánci tvrdošíjně trvají na své ohavné mluvě, přece si myslíme, že někteří poznali dokonalost *volgare*, totiž Florentáné Guido, Lapo a ještě jeden,¹⁵⁷ a Pistojan Cino,¹⁵⁸ kterého nyní uvádíme nezaslouženě, avšak z dobrého důvodu, až na posledním místě. (4) Zkoumáme-li tedy toskánská nářečí a uvážíme-li, jak se velectění mužové svému dialektu vzdálili, není pochyb o tom, že jazyk, který hledáme, je jiný než ten, který je vlastní lidu Toskánska.

(5) Pokud by se však někdo domníval, že o Janovanech nelze říci totéž, co jsme prohlásili o Toskáncích, nechť si uvědomí jen tolik, že kdyby Janované ze zapomnětlivosti ztratili hlásku z, museli by buď zcela oněmět, nebo si vytvořit novou mluvu.¹⁵⁹ Hláská z má totiž v jejich řeči obrovský podíl a vyslovují ji velice tvrdě.

De vulg. eloq. II,6,6; II,12,3). Patřil k hlavním představitelům skupiny intelektuálů a básníků, o nichž Dante mluví v sonetu *Guido, i'vorrei che tu e Lapo ed io* („Guido, chtěl bych, abys ty, Lapo a já“). Lapo di Gianni Ricevuti žil na přelomu 13. a 14. stol., působil jako notář, udržoval korespondenci s Cavalcantim i Dantem. Na posledním místě stojí – pro svůj odlišný původ a snad také z důvodů chronologických – Cino da Pistoia, který patří k nejčastěji zmiňovaným a citovaným básníkům v tomto traktátu (srv. *De vulg. eloq.* I,10,4; I,17,3; II,2,9; II,5,4; II,6,6).

¹⁵⁹ Nadměrné užívání hlásky z, která se později změnila v s, nebylo ve starších dobách charakteristické pouze pro dialekt janovský, ale obecně pro severoitalská nářečí. Srv. též *De vulg. eloq.* II,7,5.

(1) Transeuntes nunc humeros Apenini frondiferos, levam Ytaliam contatim venemur, ceu solemus orientaliter ineuntes.

(2) Romandiolam igitur ingredientes, dicimus nos duo in Latio invenisse vulgaria, quibusdam convenientiis contrariis alternata. Quorum unum in tantum muliebre videtur propter vocabulorum et prolotionis mollitiem, quod virum, etiam si viriliter sonet, feminam tamen facit esse credendum. (3) Hoc Romandiolos omnes habet, et presertim Forlivienses, quorum civitas, licet novissima sit, meditullium tamen esse videtur totius provincie. Hii *deusci* affirmando locuntur, et *oclo meo* et *corada mea* proferunt blandientes. Horum aliquos a proprio poetando divertisse audivimus, Thomam videlicet et Ugolinum Bucciolam, Faventinos.

(4) Est et aliud, sicut dictum est, adeo vocabulis accentibusque yrsutum et yspidum, quod propter sui rudem asperitatem mulierem loquentem non solum disterminat, sed esse virum dubitare (s, le)ctor. (5) Hoc omnes, qui *magara* dicunt, Brixianos videlicet, Veronenses et Vigentinos habet nec non Paduanos, turpiter sincopantes omnia in *-tus* participia et denominativa in *-tas*, ut

¹⁶⁰ Srv. *De vulg. eloq.* I,15,3.

¹⁶¹ Místní nářečí poznal Dante osobně, neboť ve Forlì jistou dobu roku 1303 pobýval.

¹⁶² V orig. *civitas novissima*, což je možné interpretovat dvojnásobně: jednak jako „město nově vzniklé“, příp. „město nedávno obdařené městskými právy“ (Marigo), jednak jako „město na okraji regionu“ (Mengaldo).

¹⁶³ Přitakávací příslovce, vzniklé ze spojení *Deo si*.

¹⁶⁴ „Drahoušku můj“, doslova „oko moje“.

¹⁶⁵ „Srdce moje“. Tento i předcházející výraz jsou citově zabarvená slova nářeční. Srv. též *De vulg. eloq.* II,7,4, kde Dante označuje za změkčilé ty výrazy, v nichž je zachována skupina „souhláska + l“ (*oclo, placevole*) nebo znělá přípona *-ada* (*corada, dolciada*).

(1) Nyní překročíme zalesněná úbočí Apenin a budeme hledat a pátrat v levé části Itálie, přičemž – jak je naším zvykem – začneme od východu.

(2) Přicházíme tedy do Romagne a máme za to, že jsme v Itálii našli dvě nářečí, která si v některých odpovídajících rysech navzájem odporují. Jedno z nich pokládám kvůli měkkosti slov¹⁶⁰ i výslovnosti za natolik zženštilé, že muž, který jím mluví, i kdyby měl mužný hlas, může být pokládán za ženu. (3) Tímto nářečím se hovoří všude v Romagni, především pak ve městě Forlì,¹⁶¹ které, ačkoli leží na okraji,¹⁶² je zřejmě střediskem celé provincie. Přitakávají tam slovem *deusci*,¹⁶³ když lichotí, říkají *oclo meo*¹⁶⁴ a *corada mea*.¹⁶⁵ Slyšeli jsme, že někteří z nich, totiž Tommaso¹⁶⁶ a Ugolino Buzzuola¹⁶⁷ z Faenzy, se při psaní básní vlastnímu nářečí vzdělili.

(4) Druhé zmíněné nářečí je, pokud jde o slova a přízvuk, natolik kostrbaté a hrubé, že svou neuhlazenou drsností hlas ženy nejen zkresluje, ale dokonce bys, čtenáři, zaváhal, nemluví-li to muž. (5) Tohoto jazyka užívají všichni, kdo říkají *magara*,¹⁶⁸ totiž Bresciané, Veronští a Vicentinští, a také Padované, kteří oškřlivě zkracují veškerá participia zakončená na *-tus* a denominativa na *-tas*, jako *mercò*¹⁶⁹ a *bontè*.¹⁷⁰ K nim připojujeme také

¹⁶⁶ Tommaso z Faenzy působil v letech 1267–1289 jako soudce a psal básně v latinském jazyce i ve *volgare*.

¹⁶⁷ Ugolino del Buzzuola pocházel z rodiny Manfredi z Faenzy. Zemřel v Ravenně r. 1301.

¹⁶⁸ Tj. „snad, možná“.

¹⁶⁹ Tj. „trh“.

¹⁷⁰ Tj. „dobrota“; dialekt, který zde Dante charakterizuje někdy podle příliši obecných znaků (např. obecně rozšířeného příslovce *magara*), je typický pro oblasti lombardsko-benátské. Objevuje se zde přesná charakteristika nářečí padovského pomocí synkopovaných koncovek *atum>ò, atem>è*.

*mercò et bontè. Cum quibus et Trivisianos adducimus, qui more Brixianorum et finitimorum suorum u consonantem per f apocopando proferunt, puta *nof* pro *novem* et *vif* pro *vivo*, quod quidem barbarissimum reprobamus.*

(6) Veneti quoque nec sese investigati vulgaris honore dignantur, et si quis eorum, errore confossus, vanitaret in hoc, recoretur si unquam dixit:

Per le plaghe de Dio tu no verras.

(7) Inter quos omnes unum audivimus nitentem divertere a materno et ad curiale vulgare intendere, videlicet Ildebrandinum Paduanum.

(8) Quare omnibus presentis capituli ad iudicium comparentibus arbitramur nec Romandiolum nec suum oppositum, ut dictum est, nec Venetianum esse illud, quod querimus vulgare illustre.

15

(1) Illud autem, quod de Ytala silva residet, percontari conemur expedientes.

(2) Dicimus ergo, quod forte non male opinantur, qui Bononienses asserunt pulciori locutione loquentes, cum ab Ymolensibus, Ferrarensibus et Mutinensibus circumstantibus aliquid proprio vulgari asciscunt, sicut facere quoslibet a finitimis suis conicimus, ut Sordellus de Mantua sua ostendit, Cremone, Brixie

¹⁷¹ Typickým znakem starého treviského nářečí je zánik koncových samohlásek a změna hlásky *v* ve *f*. Tentýž rys se objevuje také v dialekttech z oblasti Brescie a Bergama, jak připomíná sám Dante.

¹⁷² Tj. „v“.

¹⁷³ Tj. „devět“.

¹⁷⁴ Tj. „živý“.

¹⁷⁵ „Pro rány Boží, ty nepůjdeš.“

Snad se jedná o incipit básně parodující benátská nářečí; úryvek totiž odpovídá začátku sonetu Cecca Angiolieriho, v kterém zesměšňuje stře-

Trevisany,¹⁷¹ kteří stejně jako Bresciané a další jejich sousedé vyslovují souhláskové *u*¹⁷² jako *f*, a přitom polykají koncovku, například *nof* místo *nove*¹⁷³ a *vif* místo *vivo*;¹⁷⁴ to zavrhuje jako neobyčejně barbarské.

(6) Ani Benátčané si nezasluhují pocty užívat jazyka, po němž pátráme, a kdyby se tím někdo z nich, stížen bludem, chlubil, jen ať si vzpomene, zda někdy neřekl:

*Per le plaghe de Dio tu no verras.*¹⁷⁵

(7) Mezi všemi Benátčany jsme slyšeli jediného člověka, který se snažil odpoutat se od rodného nářečí a pokusil se o jazyk dvorský, totiž Aldobrandina z Padovy.¹⁷⁶

(8) A tak pokud jde o ty jazyky, jež se vyskytly a byly hodnoceny v této kapitole, soudíme, že ani nářečí romagnolské, ani jeho protiklad, jak bylo řečeno, a ani benátština není tím brilantním jazykem, který hledáme.

15

(1) Pokusme se nyní v rychlosti prozkoumat to, co zbývá z italských hvozdů.

(2) Říkáme, že se snad nemýlí ti, kdo tvrdí, že nejkrásnějším nářečím mluví Boloňané, kteří k vlastnímu jazyku přidávají navíc i něco od sousedních Imolanů, Ferrarských a Modeňanů. Předpokládáme, že takto se sousedními nářečmi nakládají všichni, což dokazuje Sordello¹⁷⁷ na příkladu své Mantovy, hraničící

doitalské dialekty (*Pelle chiabelle di Dio, non ci arvai*). Charakteristickými nářečnými rysy jsou v tomto případě zachování souhláskové skupiny *pl* a koncového *-s* ve 2. os. sg.

¹⁷⁶ Aldobrandino dei Mezzabati působil jako soudce v Padově, v letech 1291–1292 byl *capitano del popolo* ve Florencii.

¹⁷⁷ Sordello di Goito (kol. 1200 – kol. 1273) patří mezi příslušníky poslední generace trubadúrů. Byl v přátelských stycích s rodinami d'Este a da Romano. Psal básně zejména v jazyce okcitánském (celkem se jich dochovalo čtyřicet tři), ale také ve *volgare*. Někteří badatelé jej

atque Verone confini, qui tantus eloquentie vir existens non solum in poetando, sed quomodocunque loquendo patrium vulgare deseruit. (3) Accipiunt enim prefati cives ab Ymolensibus lenitatem atque mollitiem, a Ferrarensibus vero et Mutinensibus aliqualem garrulitatem, que proprie Lombardorum est; hanc ex commixtione advenarum Longobardorum terrigenis credimus remansisse. (4) Et hec est causa, quare Ferrarensium, Mutinensium vel Regianorum nullum invenimus poetasse; nam proprie garrulitati assuefacti nullo modo possunt ad vulgare aulicum sine quadam acerbitate venire. Quod multo magis de Parmensibus est putandum, qui *monto* pro *multo* dicunt.

(5) Si ergo Bononienses utrinque accipiunt, ut dictum est, rationabile videtur esse, quod eorum locutio per commixtionem oppositorum, ut dictum est, ad laudabilem suavitatem remaneat temperata, quod procul dubio nostro iudicio sic esse censemus. (6) Itaque si preponentes eos in vulgari sermone sola municipalia Latinorum vulgaria comparando considerant, allubescentes concordamus cum illis, si vero simpliciter vulgare Bononiense preferendum existimant, dissentientes discordamus ab eis. Non etenim est, quod aulicum et illustre vocamus, quoniam si fuisset, maximus Guido Guinizelli, Guido Ghislerius, Fabrutius et Ho-

považují za přímého zprostředkovatele okcitánské trubadúrské poezie pro italské básněky.

¹⁷⁸ Dante si nevážil básníků, kteří se snažili dosáhnout slávy užíváním cizích jazyků (Dante, *Conv.* I,11), přesto však vzdává Sordellovi hold (Dante, *Comm. Purg.* VI–VIII, zejm. VI,61–63).

¹⁷⁹ Tj. Bologne.

¹⁸⁰ Jemnost je hodnocena pozitivně, jedná se totiž o znak typický pro sladký nový styl (srv. *De vulg. eloq.* II,13,12), zatímco měkkost vyznívá negativně (srv. *De vulg. eloq.* I,14,2).

¹⁸¹ Latinské slovo *garrulitas* znamená obecně „upovídánost“, zde však má, jak soudí Mengaldo (pozn. 3, in: Dante, *De vulgari eloquentia*, str. 121), představovat ekvivalent adjektiva *chioccio* z verše *Rime aspre e chioce* („Drsné a chraplavé rýmy“), viz Dante, *Comm. Inf.* XXXII,1. Ve středověkých slovnících bývá slovo *garrulus* spojováno se substan-

s Cremonou, Brescií a Veronou. Tento velký umělec se oprostil od mateřského jazyka nejen v básních, ale dokonce i v běžné řeči.¹⁷⁸ (3) Obyvatelé uvedeného města¹⁷⁹ přejímají od Imolanů jemnost a měkkost,¹⁸⁰ zatímco od Ferrarských a Modeňanů jistou chraplavost,¹⁸¹ příznačnou pro Lombardy; o ní se domníváme, že je důsledkem promíšení langobardských přistěhovalců s domorodci. (4) To je také důvod, proč jsme ve Ferrare, Modeně ani v Reggio nenašli nikoho, kdo by skládal básně. Obyvatelé těchto měst totiž nemohou nikdy dospět k dvorskému jazyku, který by byl prost jisté hrubosti, a to právě proto, že uvykli chraplavé výslovnosti. Tím spíše to pak musí platit o Parmských, kteří říkají *monto* místo *molto*.¹⁸²

(5) Jestliže tedy Boloňané, jak bylo řečeno, přijímají z obou stran, pak se zdá logické, že jejich řeč je díky zmíněnému míšení protikladů vyvážená a zachovává si svou chvályhodnou líbeznost. Podle našeho názoru je tomu nepochybně tak. (6) Pokud ti, kteří je v rámci *vulgare* upřednostňují, berou při srovnání v úvahu pouze místní italská nářečí, ochotně jim dáváme za pravdu, pokud se však domnívají, že boloňské nářečí má mít jednoduše výsadní postavení, rozhodně s nimi nesouhlasíme.¹⁸³ Určitě to není ten jazyk, který nazýváme královským a brilantním;¹⁸⁴ kdyby jím totiž byl, veliký Guido Guinizelli, Guido Ghislieri, Fabruzzo, Onesto a další básníci z Bologne¹⁸⁵ by se vlastnímu nářečí

tivem *graculus*, „kavka“, „sojka“, srv. např. Isidor ze Sevilly, *Etymol.* VII,45.

¹⁸² Tj. „mnoho“; výraz *monto* se vyskytoval i ve starém janovském dialektu a je hojně doložen také v současných dialektech oblastí Emilie.

¹⁸³ Dante zde pozitivně hodnotí boloňský dialekt, ovšem pouze ve vztahu ke všem ostatním; naopak v absolutním smyslu (*simpliciter*), tj. samo o sobě, si toto nářečí podle něho rozhodně výsadní postavení nezaslouží, a proto nemůže být ani považováno za ten jazyk, jemuž by náležely přívlasky „brilantní“ či „královský“.

¹⁸⁴ Srv. *De vulg. eloq.* I,17,2 nn; I,18,2-3.

¹⁸⁵ Podle Danta představují tito básníci „boloňské hnutí“, které předcházelo nové, dokonalejší škole toskánské lyriky.

nestus et alii poetantes Bononie nunquam a proprio divertissent. Qui doctores fuerunt illustres et vulgarium discretione repleti.

Maximus Guido:

Madonna, lo fino amor ch'a vui porto.

Guido Ghisilerius:

Donna, lo fermo core.

Fabrutius:

Lo meo lontano gire.

Honestus:

Più non actendo il tuo secorso, amore.

Que quidem verba prorsus a mediastinis Bononie sunt diversa.

(7) Cumque de residuis in extremis Ytalie civitatibus neminem dubitare pendamus – et si quis dubitat, illum nulla nostra solutione dignamur –, parum restat in nostra discussione dicendum. (8) Quare cribellum cupientes deponere, ut residentiam cito visamus, dicimus Tridentum atque Taurinum nec non Alexandriam civitates metis Ytalie in tantum sedere propinquas, quod puras nequeunt habere loquelas, in tantum, quod si etiam quod

¹⁸⁶ Guido Guinizzelli (asi 1230/1240 – kol. 1276), právník a soudce. Dante mu zde dává přívlastek „Velký“ jakožto nejvýznamnějšímu z boloňských básníků (srv. též *De vulg. eloq.* I,9,3; II,5,4; II,6,6 a II,12,6).

¹⁸⁷ „Má paní, něžná láska, již vám přináším.“ Mengaldo uvádí: *Madonna, 'l fino amore ch'io vi porto.*

¹⁸⁸ Totožnost tohoto básníka je nejistá. Uvedený úryvek Dante znovu připomíná v II,12,6.

¹⁸⁹ „Paní, srdce neoblomné.“

¹⁹⁰ Fabruzzo di Tommassino dei Lambertazzi (kol. 1240–1305) působil jako politik a směnárník v Bologni. Citovaná báseň se nedochovala. Srv. též *De vulg. eloq.* II,12,6, kde je citován tentýž úryvek.

nikdy nevzdálili. A to byli slavní mistři, plně schopní rozlišovat, pokud jde o jazyk.

Veliký Guido:¹⁸⁶

*Madonna, lo fino amor ch'a vui porto.*¹⁸⁷

Guido Ghislieri:¹⁸⁸

*Donna, lo fermo core.*¹⁸⁹

Fabruzzo:¹⁹⁰

*Lo meo lontano gire.*¹⁹¹

Onesto:¹⁹²

*Più non actendo il tuo secorso, amore.*¹⁹³

Taková slova se zásadně liší od těch, jichž se užívá v centru Bologne.

(7) Co se týče ostatních měst, ležících v nejdlejších končinách Itálie, soudíme, že nikdo o nich nepochybuje – a pokud ano, nepovažujeme ho za hodna našeho vysvětlení –, a tak zbývá v naší rozpravě říci jen málo. (8) Hodláme proto odložit síto, abychom rychle prošli zbylé oblasti. Máme za to, že města Trident, Turín a také Alessandria¹⁹⁴ leží tak blízko italských hranic,¹⁹⁵ že nemohou mít čisté nářečí, a i kdyby měla jazyk sebekrásnější – a on je zatím velmi ohavný –, popřeli bychom, že je

¹⁹¹ „Má daleká cesta.“

¹⁹² Onesto da Bologna (kol. 1240–1303) polemizoval s módou sladkého nového stylu, přikláněl se spíše ke Guittonovi z Arezza. Uvedená báseň se nedochovala.

¹⁹³ „Nečekám už, že mě zachráníš, láska.“

¹⁹⁴ Město v dnešním Piemontu, ležící na soutoku řek Tornaro a Bormida.

¹⁹⁵ Dante zřejmě nemá na mysli pouze města, ale celá území, tj. Tridentské biskupství, jakožto oblast zasaženou četnými germanismy, a Savojské hrabství, které bylo pod silným vlivem francouzštiny.

turpissimum habent vulgare, haberent pulcerrimum, propter aliorum commixtionem esse vere Latium negaremus. Quare si Latium illustre venamur, quod venamur in illis inveniri non potest.

16

(1) Postquam venati saltus et pascua sumus Ytalie nec pantheram, quam sequimur, adinvenimus, ut ipsam reperire possimus, rationabilius investigemus de illa, ut solerti studio redolentem ubique et necubi apparentem nostris penitus irretiamus tenticulis.

(2) Resumentes igitur venabula nostra, dicimus, quod in omni genere rerum unum esse oportet, quo generis illius omnia comparentur et ponderentur et a quo omnium aliorum mensuram accipiamus, sicut in numero cuncta mensurantur uno et plura vel pauciora dicuntur, secundum quod distant ab uno vel ei propinquant, et sicut in coloribus omnes albo mensurantur, nam visibiles magis dicuntur et minus, secundum quod accedunt vel recedunt ab albo. Et quemadmodum de hiis dicimus, que quantitatem et qualitatem ostendunt, de predicamentorum quolibet, etiam de substantia posse dici putamus, scilicet ut unumquodque mensurabile sit, secundum quod in genere est, illo, quod simplicissimum est in ipso genere. (3) Quapropter in actionibus nostris, quantumcunque dividantur in species, hoc signum inveniri oportet, quo et ipse mensurentur. Nam in quantum simpliciter ut homines agimus, virtutem habemus (ut generaliter illam intelligamus), nam secundum ipsam bonum et malum hominem iudicamus; in quantum ut homines cives agimus, habemus le-

¹⁹⁶ Poté, co se nepodařilo dosáhnout cíle experimentální metodou, pokusí se Dante dokázat existenci brilantního jazyka rozumovou úvahou.

¹⁹⁷ Panther se často vyskytuje ve středověkých bestiářích. Zvíře, které vydává na všechny strany svou vůni, ale přitom se nikde neobjeví, představuje onen „brilantní“ jazyk, jehož stopy jsou zřetelné v každém místě, ale není možno jej ztotožnit s žádným z dialektů.

¹⁹⁸ Dante zde zřejmě vychází z Aristotela (srv. *Met.* X,1,1052b).

skutečně italský, právě proto, jak se mísí s jinými jazyky. Pátráme-li tedy po brilantním *volgare*, nemůžeme mezi nimi nalézt to, co hledáme.

16

(1) Jako lovci jsme prošli lesy a pastviny italské, aniž jsme vypátrali pantera, kterého pronásledujeme. Proto budeme nyní jeho stopy hledat spíše pomocí rozumu,¹⁹⁶ abychom našli a díky důvtipu a horlivosti chytili do svých osidel toho, jehož vůni je všude cítit a přitom ho nikde není vidět.¹⁹⁷

(2) Znovu se tedy chápeme svých oštěpů a prohlašujeme, že v každém rodu věcí musí existovat jedna, s níž jsou všechny věci téhož rodu srovnávány a poměřovány a kterou přijímáme jako měřítko pro všechny ostatní:¹⁹⁸ např. všechna čísla se poměřují vzhledem k jedničce a říká se „více“ či „méně“ podle toho, jak je číslo vzdáleno od jedničky nebo jak se k ní naopak blíží, a všechny barvy jsou poměřovány bílou, neboť se považují za více nebo méně viditelné podle toho, jak se k bílé přibližují, či jak se od ní vzdalují.¹⁹⁹ Domníváme se, že totéž, co tvrdíme o věcech, které se vyznačují množstvím a jakostí, lze říci o kterékoli vlastnosti a také o podstatě,²⁰⁰ a to proto, aby každá jednotlivá věc byla – podle příslušnosti k určitému rodu – měřitelná tím, co je v daném rodu nejjednodušší. (3) Proto i v našich činnostech – podle toho, jak se dělí do druhů – musí být nalezen takový znak, kterým by mohly být poměřovány. Jednáme-li totiž pouze jako lidé,²⁰¹ máme ctnost²⁰² v obecném smyslu slova, podle níž posuzujeme dobrého a špatného člověka. Pokud jednáme jako lidé a občané, máme zákon, podle něhož se hodnotí dobrý a špatný občan. Jed-

¹⁹⁹ Srv. Aristotelés, *Met.* X,2,1053b.

²⁰⁰ Tj. o všech deseti Aristotelových kategoriích; srv. *Cat.* IV,1b–2a.

²⁰¹ Tj. v absolutním smyslu, bez dalšího vymezení (*simpliciter*).

²⁰² Srv. Aristotelés, *Eth. Nic.* IX,4,1166a.

gem, secundum quam dicitur civis bonus et malus; in quantum ut homines Latini agimus, quedam habemus simplicissima signa et morum et habituum et locutionis, quibus Latine actiones ponderantur et mensurantur. (4) Que quidem nobilissima sunt earum, que Latinorum sunt actiones, hec nullius civitatis Ytalie propria sunt, et in omnibus comunia sunt, inter que nunc potest illud discerni vulgare, quod superius venabamur, quod in qualibet redolet civitate nec cubat in ulla. (5) Potest tamen magis in una quam in alia redolere, sicut simplicissima substantiarum, que Deus est, in homine magis redolet quam in bruto animali, (in bruto animali) quam in planta, in hac quam in minera, in hac quam in elemento, in igne quam in terra; et simplicissima quantitas, quod est unum, in impari numero redolet magis quam in pari; et simplicissimus color, qui albus est, magis in citrino quam in viride redolet.

(6) Itaque adepti, quod querebamus, dicimus illustre, cardinale, aulicum et curiale vulgare in Latio, quod omnis Latie civitatis est et nullius esse videtur et quo municipalia vulgaria omnia Latinorum mensurantur et ponderantur et comparantur.

17

(1) Quare autem hoc, quod repertum est, illustre, cardinale, aulicum et curiale adicientes vocemus, nunc disponendum est, per quod clarius ipsum, quod ipsum est, faciamus patere.

(2) Primum igitur, quid intendimus, cum illustre adicimus, et quare illustre dicimus, denudemus. Per hoc quidem, quod illustre dicimus, intelligimus quid illuminans et illuminatum prefulgens, et hoc modo viros appellamus illustres, vel quia potestate illuminati alios et iustitia et caritate illuminant, vel quia excellenter

²⁰³ Dante zde uvádí rozdílná měřítka podle toho, hovoří-li o člověku obecně (*virtus*), o občanova (*lex*) nebo o Italech (*mos, habitus, locutio*).

²⁰⁴ Čím je forma vznešenější, tím více „božského“ v sobě obsahuje.

náme-li jako Italové, máme jisté velmi jednoduché znaky v oblasti mravů, obyčejů i jazyka, podle nichž jsou posuzovány a poměřovány činnosti Italů.²⁰³ (4) Ty nejušlechtlejší znaky činností náležejících Italům nepatří žádnému italskému městu, ale jsou společné všem. A mezi nimi může být nyní vybrán jazyk, po kterém jsme předtím pátrali, neboť ten je v každém městě znám a přitom v žádném není doma. (5) Přesto může být pocíťován v jednom městě více než v jiném, tak jako přítomnost nejjednodušší substance, kterou je Bůh, vnímáme více v člověku než v němě tváři, více ve zvířeti než v rostlině, více v rostlině než v kameni, více v kameni než v živlu, více v ohni než v zemi;²⁰⁴ a nejjednodušší množství, což je jednička, je více cítit v lichém čísle než v sudém; a nejjednodušší barvu, bílou, cítíme více ve žluté než v zelené.

(6) Našli jsme to, co jsme hledali, a tak můžeme říci, že brilantní, stěžejní, královský a dvorský jazyk v Itálii je ten, který je jakoby přítomen ve všech italských městech, a přitom žádnému z nich nepatří; podle něho se měří, posuzují a porovnávají všechna místní nářečí Itálie.

17

(1) Nyní musíme vyložit, proč jazyk, který jsme našli, nazýváme brilantním, stěžejním, královským a dvorským: bude tak lépe patrná jeho podstata.

(2) Nejprve vysvětlíme, co máme na mysli, když mu dáváme přívlastek „brilantní“, a proč říkáme právě „brilantní“. Označením „brilantní“ rozumíme cosi, co osvětluje a jako osvětlené září.²⁰⁵ Podobně i muže nazýváme osvětlenými buď proto, že sami, osvětleni mocí, ozařují ostatní svou spravedlností a laskavostí, nebo proto, že jsouce výborně vzděláni, sami skvěle učí

²⁰⁵ Latinský výraz *illustre* překládáme jako „brilantní“, z francouzského *brillant*, „zářivý, skvoucí, skvělý“.

magistrati excellenter magistrant, ut Seneca et Numa Pompilius. Et vulgare, de quo loquimur, et sublimatum est magistratu et potestate et suos honore sublimat et gloria.

(3) Magistratu quidem sublimatum videtur, cum de tot rudibus Latinorum vocabulis, de tot perplexis constructionibus, de tot defectivis prolationibus, de tot rusticanis accentibus, tam egregium, tam extricatum, tam perfectum et tam urbanum videamus electum, ut Cynus Pistoriensis et amicus eius ostendunt in cationibus suis.

(4) Quod autem exaltatum sit potestate, videtur. Et quid maioris potestatis est, quam quod humana corda versare potest, ita ut nolentem volentem et volentem nolentem faciat, velut ipsum et fecit et facit?

(5) Quod autem honore sublimet, in promptu est. Nonne domesticus sui reges, marchiones, comites et magnates quoslibet fama vincunt? (6) Minime hoc probatione indiget. Quantum vero suos familiares gloriosos efficiat, nos ipsi novimus, qui huius dulcedine glorie nostrum exilium postergamus.

(7) Quare ipsum illustre merito profiteri debemus.

18

(1) Neque sine ratione ipsum vulgare illustre decusamus adiectione secunda, videlicet ut id cardinale vocemus. Nam sicut totum hostium cardinem sequitur, ut quo cardo vertitur, versetur et ipsum seu introrsum, seu extrorsum flectatur, sic et universus municipalium grex vulgarium vertitur et revertitur, movetur et pausat secundum quod istud, quod quidem vere pater familias

²⁰⁶ Starořímský král, který je zde představován jako vzor spravedlnosti a laskavosti.

²⁰⁷ Dante uvádí ukázky ze své i Cinovy tvorby v druhé knize, srv. *De vulg. eloq.* II,2,9; II,6,6; II,5,4.

²⁰⁸ Jedná se o topos moci mluveného slova, resp. o schopnost rétoriky ovlivňovat duševní rozpoložení; srv. např. Cicero, *De orat.* I,8,30. Viz též E. R. Curtius, *Evropská literatura*, str. 83, pozn. 33.

jiné, jako Seneca a Numa Pompilius.²⁰⁶ A jazyk, o němž mluvím, se jednak sám povznesl díky učenosti a moci, jednak povznáší k vážnosti a slávě ty, kteří ho užívají.

(3) Je zřejmé, že se povznesl díky učenosti, protože ač vzešel z mnoha hrubých italských slov, zmatených větných vazeb, nesprávné výslovnosti a venkovských přízvuků, přece vidíme, jak je znamenitý, ryzí, dokonalý a vytříbený, což ve svých kancónách dokazují Cino da Pistoia a jeho přítel.²⁰⁷

(4) Že byl povýšen mocí, je také zjevné. Má snad něco větší moc než to, co je schopno působit na lidská srdce takovým způsobem, že ten, kdo nechtěl, najednou chce, a kdo chtěl, naopak nechce, jako se to dařilo a daří právě jazyku?²⁰⁸

(5) Že povznáší k vážnosti, je rovněž nabíledni. Nepředčí snad jeho služebníci věhlasem i některé krále, markrabata, hrabata a velmože? (6) Pro tohle není zapotřebí žádných důkazů. Jak slavnými pak činí své služebníky, to jsme poznali sami, neboť si díky této příjemné slávě nepřipouštíme tíži svého vyhnanství.²⁰⁹

(7) Takový jazyk musíme po zásluze prohlásit za brilantní.

18

(1) Brilantní jazyk jsme ozdobili druhým přívlastkem; nazýváme jej totiž „stěžejním“, a to nikoli bez důvodu. Stejně jako celé dveře následují stěžeji,²¹⁰ takže se točí právě na tu stranu, kam se točí stěžeji, a otevírají se buď dovnitř, nebo ven, tak se i celý houf místních nářečí točí tam a zpět, pohybuje se nebo zů-

²⁰⁹ Narážka na uznání a věhlas, kterého dosáhl Dante v exilu. Tuto pasáž lze také chápat jako chválu „ducha“, který konečně našel sám sebe poté, co se navrátil ke studiu a poezii. Dante byl společně s Cinem da Pistoia označen jako služebník *vulgare* již dříve, srv. *De vulg. eloq.* I,10,4.

²¹⁰ Stěžeji v původním významu byl otáčivý kůl, na němž je připevněno dveřní křídlo, spodním koncem byla stěžeji zasazena v točném, svrchním upevněna v trámu, viz V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1971³, str. 577.

esse videtur. Nonne cotidie extirpat sentosos frutices de Ytala silva? Nonne cotidie vel plantas inserit vel plantaria plantat? Quid aliud agricole sui satagunt, nisi ut amoveant et admoveant, ut dictum est? Quare prorsus tanto decusari vocabulo promeretur.

(2) Quia vero aulicum nominamus, illud causa est, quod si aulam nos Ytali haberemus, palatinum foret. Nam si aula totius regni comunis est domus et omnium regni partium gubernatrix augusta, quicquid tale est, ut omnibus sit comune nec proprium ulli, conveniens est, ut in ea conversetur et habitet, nec aliquod aliud habitaculum tanto dignum est habitante, hoc nempe videtur esse id, de quo loquimur, vulgare. (3) Et hinc est, quod in regiis omnibus conversantes semper illustri vulgari locuntur, hinc etiam est, quod nostrum illustre velut accola peregrinatur et in humilibus hospitatur asilis, cum aula vacemus.

(4) Est etiam merito curiale dicendum, quia curialitas nil aliud est quam librata regula eorum, que peragenda sunt. Et quia statera huiusmodi librationis tantum in excellentissimis curiis esse solet, hinc est, quod quicquid in actibus nostris bene libratum est, curiale dicatur. Unde cum istud in excellentissima Ytalorum curia sit libratum, dici curiale meretur.

(5) Sed dicere, quod in excellentissima Ytalorum curia sit libratum, videtur nugatio, cum curia careamus. Ad quod facile respondetur. Nam licet curia, secundum quod unita accipitur, ut curia regis Alamanie, in Ytalia non sit, membra tamen eius non desunt, et sicut membra illius uno principe uniuntur, sic membra huius gratioso lumine rationis unita sunt. Quare falsum esset dicere curia carere Ytalos, quanquam principe careamus, quoniam curiam habemus, licet corporaliter sit dispersa.

²¹¹ *Curialitas* má snad představovat soubor norem, podle nichž jsou poměřovány veškeré vlastnosti a činnosti Italů; brilantní jazyk představuje vlastně jazykovou normu, a proto i on musí být *curiale*. Termín *curia* lze také chápat jako označení soudního dvora v protikladu k dvoru panovníckému (*aula*). Pak by „dvorský jazyk“ mohl představovat jazyk (styl) úřední, právní, který byl užíván v kancelářích (it. *il curiale*, „advokát“).

stává stát podle tohoto jediného jazyka, který nám proto připadá jako skutečná „hlava rodiny“. Nevytrhává snad denně z italského hvozdu trnitá křoviska? Nevysazuje snad denně sazenice či nepřesazuje rostliny? Co jiného činí jeho pěstitelé, než že vytrhávají a vysazují, jak jsme si právě řekli? A proto si jistě zaslouží být okrášlen takovým jménem.

(2) Důvodem, proč onen jazyk nazýváme královským, je skutečnost, že kdybychom my Italové měli královské sídlo, patřil by právě tam. Je-li totiž palác společným sídlem celého království a vznešeným vladařem všech jeho částí, pak cokoli je svou podstatou všem společné a zároveň nikomu vlastní, mělo by se zdržovat a bydlet v paláci, neboť žádný jiný příbytek není takového obyvatele hoden. Takovým příbytkem je právě jazyk, o němž hovoříme. (3) A to vysvětluje, proč ti, kdo pobývají v nejrůznějších královských sídlech, vždy mluví brilantním jazykem. A to je rovněž důvod, proč náš brilantní jazyk putuje jako cizinec a bývá hostem v prostých útulcích – my totiž královské sídlo nemáme.

(4) Lze ho také právem nazvat dvorským,²¹¹ neboť dvorská kultura není nic jiného než vyvážený řád věcí, které je třeba vykonat. Váhy pro tento druh vážení se však obvykle vyskytují jen na nejznamenitějších dvorech, čímž se vysvětluje, proč se „dvorské“ říká čemukoli v našich skutcích, co je dobře vyváжено. A protože byl tento jazyk vyvážen na nejvznešenějším italském dvoře, zaslouhuje si označení „dvorský“.

(5) Říkat, že byl vyvážen na nejvznešenějším italském dvoře, však vypadá jako hloupost, neboť takový dvůr nám chybí. Odpověď je však snadná: ačkoli sjednocený dvůr, jakým je dvůr německého krále, v Itálii není, jeho části přece nechybějí. A stejně jako se části německého království spojují v osobě jediného panovníka, tak jsou i části Itálie propojeny milostivým světlem rozumu.²¹² Proto by bylo nesprávné tvrdit, že Italové nemají dvůr jen proto, že nemáme panovníka; vždyť my dvůr máme, i když je fyzicky rozptýlen.

²¹² Dante má zde zřejmě na mysli světlo, které spojuje všechny uživatele „brilantního“ jazyka, tj. básníky.

(1) Hoc autem vulgare, quod illustre, cardinale, aulicum esse et curiale ostensum est, dicimus esse illud, quod vulgare Latium appellatur. Nam sicut quoddam vulgare est invenire, quod proprium est Cremonae, sic quoddam est invenire, quod proprium est Lombardie, et sicut est invenire aliquod, quod sit proprium Lombardie, (sic) est invenire aliquod, quod sit totius sinistre Ytalie proprium, et sicut omnia hec est invenire, sic et illud, quod totius Ytalie est. Et sicut illud Cremonense ac illud Lombardum et tertium semilatum dicitur, sic istud, quod totius Ytalie est, Latium vulgare vocatur. Hoc enim usi sunt doctores illustres, qui lingua vulgari poetati sunt in Ytalia, ut Siculi, Apuli, Tusci, Romandioli, Lombardi et utriusque Marchie viri.

(2) Et quia intentio nostra, ut polliciti sumus in principio huius operis, est doctrinam de vulgari eloquentia tradere, ab ipso tanquam ab excellentissimo incipientes. Quos putamus ipso dignos uti et propter quid et quo modo nec non ubi et quando et ad quos ipsum dirigendum sit, in immediatis libris tractabimus. (3) Quibus illuminatis, inferiora vulgaria illuminare curabimus, gradatim descendentes ad illud, quod unius solius familie proprium est.

²¹³ Dante na základě doložených nářečí vyvozuje jeden celoitalský jazyk – *volgare*. Jedná se pravděpodobně o obecnou úvahu, mající doložit existenci „národního jazyka“; k tomu srv. např. A. Mazzocco, *Linguistic Theories in Dante*, str. 143 nn.

²¹⁴ Tj. jazyk užívaný v Itálii, tedy *volgare*.

(1) Tvrdíme, že tím jazykem, který je, jak bylo prokázáno, brilantní, stěžejní, královský a dvorský, je ten, jemuž se říká „jazyk italský“. Tak jako lze najít určitý jazyk, který zdomácněl v Cremoně, najde se i takový, který se vžil v Lombardii, a stejně jako lze nalézt jeden, který zdomácněl v Lombardii, nalezneme i takový, kterého užívá celá levá část Itálie. A tak jako existují všechny tyto jazyky, existuje i ten, který je společný pro celou Itálii. A jako se jednomu říká cremonský, druhému lombardský a třetímu poloitalský, tak se ten, který je společný pro celou Itálii, nazývá „jazyk italský“.²¹³ Užívali ho slavní mistři, kteří v Itálii skládali básně ve *volgare*, např. Sicilané, Apulané, Toskánci, mužové z Romagne, Lombardie a obou Marek.

(2) A poněvadž – jak jsme slíbili na počátku této knihy – je naším záměrem vyložit nauku o rodném jazyce,²¹⁴ začneme tímto jazykem jakožto nejvznešenějším. V následujících knihách²¹⁵ pojednáme o těch, kdo jsou podle nás hodni, aby ho užívali, dále o tom, pro jaké náměty ho máme užívat, jak, kde, kdy a ke komu se jím máme obracet. (3) Po tomto výkladu se pokusíme osvětlit nižší nářečí, přičemž budeme sestupovat níže a níže až k tomu, jehož užívá jen jedna jediná rodina.

²¹⁵ Dante zamýšlel napsat čtyři knihy, ale ve skutečnost napsal pouze dvě. Z témat zde ohlášených se bude dále zabývat pouze uživateli tohoto jazyka, náměty a způsoby jeho užití.